

ЧОМУ Ж МЕНІ НЕ СПІВАТИ

ОПОВІДАННЯ

Я народилася того року, коли цар Олександр II, як то кажуть, визволяв селян. Уперше подала я голос у сінокіс під копицею на лузі. Мати була родом з Бродів, ну, а батько — з Березини. Жили бідно, їли хліб з половиною та олію з картоплею. У 18 років вийшла заміж за Миколу Горбуна. От відтоді безвиїзно так і живу в Урочищах.

Мала я трьох синів та сім дочок. Бувало часом жартували: „в Устини Горбунихи що годок — то і їдок“. Але я не ображалася. По правді признатися — горювала, доки годувала, а як підросли, то трохи легше стало.

Прийшла війна. Забрали Савку в солдати, а через рік і Микиту. Ну, а Юрко сам пішов. В революцію записався червоногвардійцем.

Під час голоду вбився до хати сипняк. Поховала трьох дочок та Горбуна старого. Померли своєю смертю. Голосила, як на цвинтар виносили.

Скільки радості було, коли повернувся Савка з фронту, а незабаром і Микита прийшов, що в матросах служив. Та на тобі, знову навала — пани насунули. От тут і роби, що хочеш. Хоч лягай та помирай. Як чоловік у гору, то чорт за ногу. Одне слово, як то кажуть: „не живи, як хочеться, а живи, як прийдеться“.

Одного разу, коли всі вийшли з хати, я сказала:

— Слухай, Микито, боюся я за тебе. Мало що може статися. Не хочу на старості літ іти з торбами.

Посміхнувшись, він відповів:

— Мамо! Од суми і тюрми не зарікайся.

А потім додав:

— Ти боїшся за нас? Так? А ти не бійся. Коли щось таке, в тебе не один син. В тебе буде їх багато.

Помітивши, що в мене навернулися сльози, він сказав:

— Мамо! Зрозумій. Настав такий момент, коли не можна бути роззявою. Ти тільки зрозумій. Червоні вже близько. Ми повинні їм допомогти.

Хоч як боліло серце, але прибрала себе до рук, довелося таки погодитись, що потрібна допомога. А він цього тільки чекав. Не встигла я оглянутись, як його і слід прохов.

Пізно ввечері прийшов Савка додому. А в хаті ні шкоринок. Ставлячи картоплю на стіл, я спитала:

— Як же буде з хлібом?

Подумавши, він відповів:

— Для того, щоб бути з хлібом, треба мати землю. Землі ж дурно ніхто не дасть. Земля повинна належати тим, хто на ній працює, а не гультьям та лежебокам, що лежать та підраховують прибутки.

Він згадав про пана Скридлу, який, не прикладаючи рук ні до чого, щорічно загібав десятки тисяч карбованців. Нутром я відчувала, що він правду казав, та тільки страх брав. Довго тоді говорили, аж поки не проспівали другі півні.

А час ішов. Гасали пани по селах, гасали і вдень і вночі, оббираючи селянина до нитки. А селянин сопів, стогнав, поки не розворушився. А як розворушився, то й пішло, і пішло.

Горіли села і містечка, ліси й болота, мости і станції. Все було в огні. За димом сонця не було видно.

Якось темної ночі вдерлися пани до села Урочища. Тоді ж серед інших було схоплено і Микиту з Савкою. Вранці, до схід сонця, їх розстріляли. Не плакала я тоді, не було сліз, тільки серце кров'ю обіллялося. Того ж дня на могилі посадила я березку. Березка прийнялась, але хоч як поривається вона догори, кволе гіллячко гнеться додолу. Стоїть вона плаксива над могилою.

Прийшли червоні. Зустрічали їх з хлібом і сіллю. Ходили на могилу. Палко тоді промовляв комісар полку Соколов. Він назвав мене Устиною Мартинівною. Вперше відчула, що і я людина.

Пришкандибав Юрко. На грудях його красувався орден Червоного прапору. А груди нили, це ж не жарти: дванадцять ран. По очах видно було, що погані справи.

— Синок! А що якби фельдшера покликати?

— Ет, допоможе як кашіль хворобі.

— Та все ж!

— Ну, та нехай, поклич.

Прийшов фельдшер.

— На що скаржитесь?

— Щось у грудях ние.

Подивився, постукав, послухав.

— Нічого страшного. Рани загоїлися.

— Щось же таке є. Чи не зосталася там куля, яка або осколок?

— Ніякої кулі.

— А чого ж воно пухне?

— Попухне та й розійдеться.

— А все ж, якби подивитися?

— Нема чого дивитись.

І так, як то кажуть, з чим прийшов, з тим і пішов.

Не встигла й провести його за ворота, як мій Юрко прилаштувався біля дзеркальца з бритвою в руках. Розрізавши собі рану, він дістав звідтіля осколок. Рана хутко загоїлася. Побіг мій Юрко, підскакуючи.

От відтоді і ми окрилились. Дали земельки, лісу на хату. Та все щось не клеїться. Не вистачало чогось. Людина шукала квітку щастя.

І ось розтанули злидні, як по весні сніг. Став колгосп „Червоне Урочище“. Людина знайшла квітку щастя.

Устина Мартинівна, добродушно посміхнувшись, подумала: „правду сказав Микита“, а потім голосно проговорила:

— Так. У мене не один син. У мене їх багато.

Її невеличкі очі, що життєрадісно посміхалися, раптом заморгали. Обвівши очима знатних людей, які сиділи за великим колгоспним столом, Устина Мартинівна з усією щирістю сказала:

— Я така щаслива, що дожила до сьогоднішнього дня! По її зморшкуватому обличчю потекли сльози.

— Мамо! Від щастя не плачуть...

— Плачуть, синку! Від щастя і плачуть, і скачуть. Від щастя співають.

Засоромившись, краєчком білої хустини, що була зав'язана під бороду, вона втерла сльози.

— Я рада, що хоч на старості літ дочекалася щастя. Я сама собі господиня. Телятка мої в догляді. Та що й казати. Зо мною товариш Сталін за руку вітався. Він називав мене Устиною Мартинівною. Розпитував про наш колгосп, про наших людей, про те, як я годую теляток. Він подарував мені свій портрет з написом: „Кращій телятниці Союзу Устині Мартинівні від Йосифа Сталіна!“

— Мамо! А ти відкрила свій секрет годівлі телят? — посміхаючись, спитав Юрко.

— Відкрила, — відповіла Устина Мартинівна, — і не шкодую.

— Я рада, що живу на світі. Хочеться довго жити. Хочеться співати. Від щастя співають. Чому ж мені не співати?!

Устина Мартинівна заспівала:

Чаму ж мне не пець,
Чаму ж не гудзець,
Калі в маей хаточцы
Парадок ідзець.

Співали так, аж стіни тряслися. Далеко-далеко лунала пісня колгоспників „Червоне Урочище“. Вони вмюють і працювати, і пісень співати.

Переклад з білоруської

НОВИЙ МІНСЬК

Красуйсь, столице молода:
твій буйний день, твій гордий рух,
твій стан, як слава, вироста
роками бур і завірюх.

Як слава тим, хто став до пари,
хто золотому драгуну
під чорним стягом смерті, кари
не запродав твою весну.

Вона розквітла і іскриться,
безмежний лет, цвітіння й рух,
весну співаю я, столице,
я твій поет, твій син і друг.

* * *

Люблю годинами в архівах
з подій далеких стерти пил.
Перед очима полохливо
минуле устає, як диво,
з забутих книг, ніби з могил.

Хай князь, хай кат, хай губернатор,
життя кладу їх на долонь,
і понесу повз кожну хату,
хай люди бачать: кров і грати
і тьмяний сполохом вогонь.

В уяві спадщина, столице,
твоїх віків старе життя
пустив я на ніч в забуття,
хай нашим ворогам присниться
костиль і герб — і вічна тьма.

* * *

Був липень місяць, рік двадцятий...
На барикадах, на кістках
історії іде початок —
початок нашого життя,

Сліди колонії ганебні
ми викорчовуємо в мент,
розмах ушир і в вись потрібний
тобі, столице моя, Мінськ.

Моїм словам вже завтра збудься:
як зникли поліцай і кров,
не буде знати ця столиця
ані попів, ані церков.

* * *

Одкрий свої ворота настіж,
пливуть масиви сірих хмар.
Зустріть майбутнє — наше щастя —
під звуки сонячних фанфар.

Як вовк став вить ворожий вітер.
Ти ж, як застава на межі.
Я не знайду людей на світі,
яким було б так добре жити!

Колиску розквіту над краєм
народ підняв вітать весну,
на Заході там підіймають
під скрегіт голоду труну.

* * *

Красуйсь, радянська столица,
твій буйний день, твій гордий рух,
твій стан зростає більшовицький
роками бур і завірюх!

З білоруської переклав
І. Семиволос

ДОНЕР

По обіді, як і завжди, зішлися на високий веранді, що правила за своєрідний клуб і місце відпочинку на нашій дачі.

Веранда випиналась на край стрімкого берега і до послуг нашого зору мліла незмірена панорама морського простору, привабна своєю непостійністю та багатобарвністю.

Товариство підібралося досить цікаве: у низенького білочубого співробітника урядової газети на сорочці пломеніли бойові ордени; редакторів сатиричного журналу в шоку вгруз глибокий шрам — страшна пам'ятка удару контррозвідника; літератор-мандрівник — неодмінний пасажир закордонних рейсів, учасник експедицій, польотів, перебігів — ховав покалічену руку в сіру замшеву рукавичку.

Отже, кожному з них довелося бути, якщо не учасником, так свідком випадків і подій, пов'язаних коли не з смертю, то з катастрофою, що загрожувала життю.

Лише я, наймолодший у товаристві, зрозуміло, не міг ще похвалитись чимсь надзвичайним, що могло б уразити таких співбесідників, і тому з заздрістю, уважно слухав захоплюючі спогади друзів. Так само не втручався в розмову К. — емігрант, співробітник німецької радянської газети.

Мова зайшла якраз про випадки, пов'язані з смертю, вірніше — кому і як довелося врятуватися від так званих обіймів небуття.

Несподівано К. підсів ближче до орденоносця (коли той закінчив оповідання про те, як його врятувала якась незнайома дівчина) і усміхаючись сказав:

— Мені зрозуміле ваше почуття, ви праві... Його важко окреслити й визначити, воно глибше, ніж почуття подяки, я сказав би — делікатніше, воно не позбавлене навіть своєрідної ніжності. Два роки тому зі мною трапився випадок, зовсім не подібний до вашого, але почуття, що лишилось від нього, дуже схоже на ваше; я врятувався іншим способом, досить таки оригінальним.

Вже те, що К. заговорив, зацікавило нас. На відпочинок прибув він недавно, і ми тільки й знали, що він емігрант-журналіст.

— Цікаво, шановний Зіфріде, як же ви себе врятували? — жартома обізвався редактор.

— Я мав рятувати чуже життя, а врятував своє, — серйозно відповів К., вимовляючи дуже повільно слова, як і всі іноземці, що зле ще знають нову для них мову. — Попереджаю, — зауважив тут же з усмішкою. — Історія надто суб'єктивна і може видатись неправдоподібною, бо в деяких моментах вона незрозуміла й для мене. Почалася вона з того, що газета, де я працював, не виїшла одного дуже чудового ранку з друку. В редакції нам спокійно пояснили, що вона не буде виходити, бо її закрито. Більшість з нас, що знали всі світові новини за тиждень до їх появи, дізнались про заборону своєї газети в останню чергу. Того ж ранку я й опинився без роботи, а через тиждень без грошей. Негайно ж голод оселився в моєму шлунку і понад півроку я не міг ніяк його позбутися. Він змушував мене безперестанку рухатись. Спочатку я шарпався з кутка в куток у кімнаті, згодом, коли позбувся її, — вулицями міста, потім — на перонах вокзалів, аж поки голод не загнав мене в глухе місто, уславлене шніцелями й кавою. Чи й справді кава й шніцелі такі вже незвичайні, я, на жаль, не міг переконатись. В закуреному анемічному скверіку, де просиджував днями, я передумував за день більше, ніж за всі свої двадцять п'ять років: безробіття й голод так загострили мої чуття, особливо слух і зір, що світ повстав передо мною наново. Проходила якась страшна деформація понять, почуттів, речей. Я побачив, що все оточення має абсолютно не ті кольори й форми, до яких я звик і які вважав за незмінні й незламні. Я побачив речі, яких досі не помічав, хоч вони й стояли простовіч. Колони бірж і муніципалітетів, що завжди викликали повагу своєю монументальністю, потворно покривились, як ноги рахітичних дітей. Політичні шаржі я сприймав як зарисовки з натури. Слух ловив нові слова і звуки, і життя навколо не брентало, як музика. Життя охало й скриготало зубами, в тон йому починав скриготати і я. З думок намотувався важкий клубок, хоча, здавалось, я до кінця нічого не додумував, — їх еднали: голод, тваринна злість і безвихідь. Думав і про самогубство. Я розцінював його як акт помсти, і з злістю вигадував варіанти самознищення. Пригадую — думав: убити себе в ресторані й кров'ю заляпати білі сервети й скатертини; або прострелити груди на порозі ратуші; або наїстись, випити вина й торохнути себе в голову; цей варіант я охоче обмірковував по кілька разів, особливо першу частину. Далі за вигадування варіантів справа не пішла — не було зброї, а також, треба признатись, знищити себе на двадцять шостому році — шкода. Раз - по - раз, як тільки переконувався у своєму безсиллі, — вибухала зла думка: як уже вбивати себе, то чи не краще забити ще когось! Кого?..

І я ніяк не міг відповісти — кого саме, бо злість і ненависть, що зростали в мені, не мали адресата. Від гнітючих думок мене звільнив шматок газети, що валявся на доріжці; сквапливі подуви вітру підкинули його просто до моїх ніг. Це була сторінка об'яв, насичена словами, які впадали в око чорним шрифтом: „молодий“, „молода“, „освічений“, „освічена“, „шукає“, „шукають“, „шукаю“, „згодна“, „готовий“, „здібна“, „здібний“ і т. д. Сусідство жалібних рамок і хрестів асоціювало шпальту з кладовищем. Мое вже звикле до об'яв око відразу ж спинилося на широкій незвичайній об'яві, відокремленій від жалібних рамок і хрестів:

Потрібний донер. Звертатись до лікарні.
Плата за згодою. Хворих і виснажених
просять не турбуватись.

Я був завагався, але не більше як на мить! Побачивши, що на шпальті обірвано дату, я занепокоївся: а що, як газета давня? А згадавши про поділ крові на групи та кінцівку об'яви, я вже хвилювався від думки, що не зможу стати донером.

Поспішаючи до лікарні, крадькома позирав у вітрини й зустрічав злякані очі неголеного, пом'ятого, голодного суб'єкта, що біг продавати свою кров. Мені пощастило. Батьки, дяка їм, наділили мене доброю кров'ю. Лікар, закінчивши досліди, сказав сестрі, махнувши в мій бік рукою:

— Прошу, аб-солютний донер!

Я густо, до болю в щоках, почервонів, ніби мене обізвали гідким, непристойним словом; в тоні лікаря мені вчулося презирство.

— До речі, — звернувся він до мене, — мушу попередити: ви даєте кров особі іншої національності й підданства.

— А хіба це має значення? — спитав я розгублено. — Аджеж справа йдеться про рятування життя.

Лікар уважно поглянув на мене й іронізуючи відказав:

— Я ж не знаю ваших політичних переконань. А може, ви вважаєте за неприпустиме рятувати, приміром, доньку радянського консула. А втім, я порадив би вам завчасно обумовити гонорар, бо мені здається — це „рятування“ підвернулось вам дуже до речі.

Лікар, сказавши це, повернувся до сестри й грубо кинув: „Підготуйте донера!“

Огидне почуття приниженості охопило мене. Боявся поворухнутись. Я втрачав людську гідність.

Коли мене привели до операційної, хвора була вже на столі. Я остаточно розгубився, побачивши, що це років де-

в'ятнадцяти дівчина. Чомусь я був певний, що хвора—дитина. Від думки, що можу викликати огиду, мене обняв важкий сором—вирішив не дивитись у її бік. Але не зміг, і крадькома поглянув на покупця моєї крові. Мав на це я максимум десять секунд, бо лікар показував рукою на суміжний стіл.

Темне непокірне волосся огортало юне, виснажене лице. Я не запам'ятав його рис, бо мій погляд зіткнувся з поглядом хворої. Не можучи ухилитись від нього, я, сам не знаючи для чого, запобігливо рухом голови привітався до дівчини. Вона тихо відказала: — „Добридень!“ — Разом з словом ясна привітна посмішка з'явилась на її спраглих губах. Від мене відлягли огидні принижуючі думки. Мені захотілось негайно чимсь надзвичайним віддячити за дорогу теплість і привітність усмішки: вона повернула мені гідність. На мене уважно дивились розумні, лагідні очі. Затінені довгими, густими віями очі здавалися темносіrimи. Несподівано лікар розімкнув наші погляди: він обережно поправив голову хворої, мабуть, для того, щоб вона не бачила самого процесу операції. Від цього світло з вікна зняло тінь з очей дівчини, і я побачив, як раптом на райдужну оболонку ніби наплинуло ясне незвичайне забарвлення. Ця зміна кольорів так мене вразила, що я ледве не нахилився до голови хворої, щоб упевнитись—чи то не обман зору, бо очі промінилися кольором...

К. замовк, підшукуючи порівняння.

— Кольором...—повторив він по паузі,—сьогоднішнього простору.

Мимоволі ми всі поглянули на море: зір наш вабила глибока густа блакить, овально й легко окреслена далеким горизонтом.

— Якщо ви не згущуєте фарб, очі мають бути досить таки принагідні,—знову пожартував редактор.—Очевидно, вони й хотіли вас згубити.

К. усміхнувся й похитав головою.

— Я більше не бачив дівчини,—відказав на жарт він.— Мене покладали горілиць, і лікар (той, що радив завчасно обумовити гонорар) звично почав готувати мою руку до операції. Я згадав про гроші, і почуття сорому з домішкою огиди знову охопило мене. В голові раптово виникла чудернацька наївна думка. Я різко повернув голову, шукаючи зором, кому б заявити, що я відмовляюсь від грошей. Але голос лікаря не дав вимовити мені слова.

— Не ворухіться!—грубо наказав він, і рука відчула гострий дотик голки. Очевидно, лікарі не врахували ступеня мого виснаження: до кінця операції я знепритомнів. Невдовзі очутився як слід і побачив, що лежу в білій, пропахненій камфорою кімнаті. Мені кокетливо усміхнулась чорноокеенька доглядачка. Її рухливе конопатеньке лице на суцільному білому фоні здавалось моторною комашкою. Вона негайно взялась

інформувати мене своїм не в міру щебетливим голосом про події, що пройшли поза моєю пам'яттю. Я довідався, що „доньці пана консула на користь пішла панова кров“, що „пан консул дуже турбувався за пана і прохав якомога дбайливіше доглядати та лікувати“, що „пан в нестямі весь час повторював: „пробачте, я грошей не візьму“. При слові „гроші“ я, мабуть, не в міру почервонів. Доглядачка зрозуміла це по-своєму й заспокійливо заметляла руками:

— Прошу пана не тривожитись, пан консул гроші залишив, і добрі гроші, ще й лікування на свій кошт прийняв... А по від'їзді й листа панові написав.

— Пан консул хіба виїхав, куди?—запитав я з несподіваною для себе тривогою.

— Виїхав, але хай пан не турбується, гроші на схові у лікаря, — заспокоювала доглядачка, — виїхав, бо лікарі визнали, що доньці краще буде одужувати на батьківщині.

Я заплющив очі. Почуття самотності гостро пройняло мене. Біла палата гойднулася як палуба й перетворилась на безкраю холодну пустелю. В почуття самоти міцно вліталася гнітюча тривога. Коротше кажучи, мені стало: „So traurig“¹.

„Якщо потребуватимете допомоги — охоче зроблю все можливе. Адрес лишаю в консульстві“ — так кінчався лист.

Як вийшов з лікарні, розгублено зупинився на вулиці, не знаючи буквально, куди йти. Допомоги матеріальної мені тепер покищо не потребувалось. Потребувалась інша допомога — ідейного, коли хочете, психологічно-морального порядку.

Я довго ходив вулицею біля будинку консульства. Я добре зважував свою безпорадність — почуття самотності, тривоги й не цілеспрямованої ненависті було замало, щоб робити рішучий крок. Я вагався, як перед небезпечним стрибком. Я віддалявся наскільки міг сам від себе і розглядав себе з цього умовного віддалення. Брав колишні думки й почуття, як дослідник досліджував їх, зважував, відшукував їхню основу і коріння. Отак ходив вулицею, ніби шукаючи з неї виходу, і кінець-кінцем рішуче наблизився до дверей консульства. Мене відразу зрозуміли. Та й не дивно: нас сюди щодня, як потім я довідався, приходили десятки. В тоні секретаря консульства проступав добродушний спокій досвідченого лікаря:

— Ось лежить заява від групи літераторів, журналістів, учених, що їдуть у подорож по СРСР. Чому б вам не пристати до них? Такі подорожі дають чималу користь, — сказав наприкінці секретар... Як бачите, він не помилився: я й тепер вдячний йому за цю просту пораду й уважність.

Редактор сатиричного журналу хитро поглянув на оповідача і, похитавши головою, зауважив:

¹ Так сумно.

— А на мою думку, подякувати слід би в першу чергу дев'ятнадцятилітній дівчині з очима, як сьогоднішній простір.

— На жаль, і досі цього не можу зробити. Ніяк не розшукаю її адреси, — відказав просто й одверто К.

Літератор-мандрівник, що весь час з незвичайною напругою й пильністю слухав оповідача, враз схопився з канапи і збуджено скрикнув:

— Пробачте, товариші, але це сюжет кінороману. Вам операцію робили в номер? — звернувся він до К.

— Так, — відповів той здивовано.

— А прізвище дівчини — М.?

— Так.

— Тоді, друзі, — урочисто мовив мандрівник: — Приготуйтеся до зустрічі з дівчиною, що так заінтригувала вас!

І він помчав з веранди.

Ми не знали, якого жарту сподіватися, і вичікуючи дивились на двері. Товариш повернувся з ... портретом незнайомої.

— Попереджаю! — ще з порогу гукнув він: — Щоб не було ніяких підозр і упереджених припущень і висновків ... Я зараз, як вам відомо, працюю над книжкою про нашу молодь і знайомий з цією дівчиною, так би мовити, умовно, і знаю лише кілька чисто анкетних відомостей: її прізвище, рік народження і що вона одна з найкращих молодих наших дослідниць.

— І тільки? — запитав недовірливо редактор.

— І тільки! Слово честі!

Я потай стежив за К. і спостеріг, як схвилювано він узяв з рук товариша портрет: сумніву не було, що то була його мимовільна рятівниця. Ми згуртувались біля К., уважно розглядаючи фото молодої дослідниці. Враз орденоносець закрокував бентежно на терасі і мрійно проказав:

— А може ж, друзі, так сталося, що ця ж дівчина колись і мене врятувала?..

Та раптом редактор, що завжди читав ліричні вірші з неймовірними наголосами й нарочитими паузами, заговорив до нас піднесено й задушевно:

— Все, друзі, можливе! У всякому разі, повірте мені, старому, досвідченому скептикові, це одна з тих дівчат, що на все життя лишають нам теплий і ніжний спогад. Ми наділяємо їх вимріяними якостями, обарвлюємо найяснішими кольорами, і хоч часом спогади завдають болю, суму важкого, вони нам все ж таки дорожші за світові поклади радію, бо це цвіт нашої молодості!

На хвилинку ми всі прикинули, — не замовкли, а іменно прикинули, — вражені словами веселого друга. І на нас дивилась усміхнена хороша дівчина.

ПІСНЯ ПРО ПАВЛА І ФЕДЮ МОРОЗОВИХ

ЗАСПІВ ДО ПОЕМИ „ПІОНЕРИ“

Любі, славні, незабутні
Наші хлопчики малі,
Ви, не глянувши в майбутнє,
В невідоме одійшли.

Ой, сумні, короткі версти
Од села до цвинтаря.
Тільки в чуйному оркестрі
З нами плакала зоря.

Та іще в глибокій тузі
Над верхів'ями вільхи
Голосили ваші друзі —
Потривожені птахи.

Йшли за вами піонери,
Нахиляли прапори.
Найвеличнійшої ери
Мудрі, чулі матері

Йшли серйозною юрбою —
Кожній смуток на лиці.
Провожали нас прибором
Шумовинні пшениці.

Сонце плаває, іскриться
В мутній зелені трави,
Пісня в небо височиться.
Не про мертвих, а живих.

В ранки світлі, радісні
Ми творили, ми жили,
Щоб із вами хоч у пісні
Люди бачитись могли.

Весна 1934 року

ЗЙДУ ОСТАННІЙ

ОПОВІДАННЯ

Опівночі з берега налетів шквал — страшний і несподіваний. Крига з рибальським табором дрижала дрібно й нервово. Так здригує земля під час великого землетрусу. Тріщав лід — глухо, як гарматні постріли. В небі згасали зорі. Місяць кутався в пелену молочної димки.

Рибалка Федотов прокинувся від поштовхів під собою. Одну хвилину прислухався до шумовиння вітру, тріскотні льоду, потім схопився і побіг у напрямку на північ. Вітер загортав поли його кожуха і напинав їх вітрилами. Бігти було важко. Федотов падав, зводився на ноги, натягав тугіше крилашку на голову і біг далі. Йому вже здалося, ніби він пробіг кілометри, але справді та віддадь була на якусь сотню кроків.

Рибалка враз зупинився. На берег бігти не можна. Шлях перетинало море. Воно гнівно скидало на кригу, під ноги Федотову, величезні чорні як коломазъ, хвилі, уламки рибальського посуду, солому. Федотов збагнув жах свого становища. Шквал відірвав шматок криги і гонить її у відкрите море. Та рибалка тої ж миті забув про себе. Адже звечора десь поруч нього була Валентина. Де вона?

— Ге, гей!.. Гей, хто чує? — з надмірною силою крикнув Федотов у пільму, назустріч шквалові.

У відповідь зареготав вітер. Море на рибалчин оклик сердито звелось вгору і кинулось на кригу. Ще одна мить, і рибалку змив би пінястий гребінь хвилі. Федотов відскочив на середину криги. В пільмі спіткнувся на голоблі маленьких санок. Солома настовбурчилась. Вітер зірвав віхті й кинув у море. З соломи виліз низенький чоловічок. Вітер враз повалив його знову в солому. Чоловічок злякано викрикнув:

— Це я... Дмитро Набережний!.. І Валентина в соломі... Погибати нам!

Федотов не відповів. Упав на коліна.

— Валю, не лякайся, це я — Арсен... Нещастя трапилось. Як ти не вбереглася?

Валентині це питання, очевидно, здалося смішним, бо дівчина, обпершись спиною об бильця санок, з досадою сказала :

— А ти чому ж не вберігся?

— Я готував снасті на ранок.

— А я була біля тебе.

Федотов сів поруч дівчини. Валентина поклала йому на коліна голову. Арсен прикрив дівчину кожухом.

Крига здригувала. Буря гнала її у відкрите море, хвилі кришили її боки. Зорі зовсім погасли. Темно, рве вітер, шумить море.

Насвітанку рибалки побачили свою територію. В ранішній імлі виділилися обриси криги. Вона мала метрів триста довжини і близько двохсот метрів ширини. Буря стихла. Кригу легко гойдали брижі. Федотов огледів свій табір. На кризі лежав жужмом, приготований учора до запуску, великий невід, кілька лозяних корзин і мішки для риби. В санках знайшов хлібину і копчену білугу. Федотов глянув на обрій. Схід малювався в жовторожевий колір. Сіре море купало позолочені хмарки. Сонця ще не було. Воно ось-ось простеле на брижах своє проміння.

Федотов пішов краєм криги. За нею пливли пінясті стьожки. Вони плутались, губили форму. Чути було, як сочилася вода в облямані льодові стінки. Хоч як силкувався Федотов побачити десь обриси скелястих берегів,— він їх не побачив. Море й море та небо попелястого кольору. Не літали над морем білі чайки і гладкі мартини — кригу далеко від берега занесла буря.

За гребенями хвиль вирнуло сонце. Вирнуло й знову потонуло. Морем пробіг промінь і згас. Ще мить — і сонце виплигнуло на найвищий гребінь. Тоді від обрію до криги лягла довга, облита розтопленою міддю стежка. Вона дрижала й хиталась. На стежці гралась кольорові відблиски. На неї боляче було дивитися. Море враз стало зелене. Вітер погнав голубі переливи. Пінясті гребені виблискували перламутром.

— Сонцю привіт! — помахав шапкою Федотов. Він стояв, простоволосий, біля санок, високий і кремезний, у чорному кожусі. Вітер ворушив буйне чорне волосся на висках, оголяв високий лоб і ще юне, обвіяне морем, обличчя. — Привіт тобі, привіт!

Валентина підняла руки.

— О, яке ж ти блискуче, сонце!..

Молоді рибалки стояли поруч, вітаючи народження нового дня. Здавалося, рибалки зараз візьмуть невід і будуть його запускати в морську пучину по багату здобич.

Не поділяв їхньої радості Набережний.

— Радієте сонцю? Радійте, радійте!.. О-о, воно віддячить! Воно віддячить!.. Припече, крига розтане, а ми куди?..

— Занесе кригу, чуєш, Арсене?— хрипло перекрикував силу вітру Набережний.— На південь занесе!.. До турецьких берегів!.. Там клімат теплий!.. Крига розтане, а ми до акул ... у гості!

Дмитро виліз із соломи. В рудуватій бороді стирчали пом'яті соломинки. Довгі роки роботи поклали на його обличчя глибокі зморшки. Під очима мішки.

— Не бачити, Арсене, нам берега! Не бачити!..

Федотов поклав Набережному на плече свою важку, за-смаглу руку:

— Будете ви ще, дядечку Дмитре, у нас з Валею на весіллі гуляти. Правда, люба?

Дівчина поглянула на розгойдане море, на свій табір, такий маленький серед водяного простору. Проте, бадьоро підтримала Арсена:

— Ви, дядьку Дмитре, не відчаюйтесь! Я молодша за вас, та й то не боюся.

Набережний почухав висок.

— Бійся, дівко, не бійся, а толк з того однаковий. Це ж не первина на нашому березі. О-го-го, я пожив — знаю!.. Батько мій де могилу знайшов?.. Знаєте ви? Давно колись славився він своєю відважністю у нашому виселку. Отак відірвала їх з Омельком Коломоєнком буря на кризі, занесла в море, там і кінець їм був. Чи потонули, чи з голоду загинули... Кидалась моя мати до справника, до старшини, що було — віднесла їм, а вони походили по березі, човен проплавав годин з п'ять та й вернувся ні з чим.

Федотов знову поклав долоню на Дмитрове плече.

— Так то ж було колись. Тоді кожен рибалка жив під хазяїном, Шелюком, а той хіба турбувався за вашого батька? Тепер у нас — колгосп.

Та Набережний так легко не піддавався на Арсенові переконання. Про колгосп Арсен правду говорить. Він, Дмитро, за всіх піклується і за нього дбають... Тільки — це ж відкрите море...

Набережний недбайливо махав рукою — хай тішиться хлопець! Пішов до саней. За хвилину він уже країв хлібину на рівні частки.

А крига плила і плила.

Опівдні море стає зелене, аж чорне. Вітер підіймає високі вали з білими ягнятками на вершечках, горне їх хвилину, другу, третю, десяту, потім хлюпне, розсиплеться вал, тільки білі ягнятка перестрибують далі. Хвилі обламують лід. Пливуть на сторони білі цятки крижинок, тонуть, зринають і знову пливуть. І плистимуть, доки хвилі зовсім не скромсають їх...

Крига меншає і пливе. Куди вона пливе — того не знають рибалки. Сидять вони круг саней і думають кожен про своє.

Федотов дивиться на новий невід і шкодує. Кращий невід в їхньому колгоспі! Тепер саме риба пішла в береги.

Потім Арсен згадує про своїх батьків. Бідкаються, мабуть, вони за ним. Стало жаль старенької матусі, такої лагідної й широї. Арсен відмотує на шиї кінець теплого шерстяного шарфа. Це ж вона, мати, завжди пов'язувала його перед тим, як іти йому на тоню. — „Бережи себе, синку! Не застудися! Морський вітер — холодний“, казала вона, цілючи сина в лоб. Арсен уявив її радість, коли вони повернуться на берег. Він візьме тоді Валю за руку, підведе до старенької і скаже: — „Ви, мабуть, ще й не знаєте, мамо? Це ж буде ваша дочка. Любіть її, як і я люблю!“ — В старечих материнських очах блисне вогник. То вогник радості. Ні, вона, мабуть, уже знає. Обніме їх обох... А потім знову до праці. На передвесняні влови...

Валентина сиділа на бильці саней. Вона думала про своє дитинство. Зросла Валентина в рибальському селищі над морем. Любила прибій і шторм. Сідала на скелястому виступі і звішувала голі ноги до моря. Хвилі бігли здалека-здалека, били в камінь, море підкидалося вгору і обливало дівчину. На Валентині не було сухого рубця, але зверху палило сонце і сидіти було приємно. Виросла і з рибалками пішла на тоні. Була вона в бригаді Арсена. Уподобався їй міцний, роботящий бригадир-комуніст. На тонях він виявляв не абияку кметливість. Іноді краще старих, досвідченіших рибалок знаходив рибні місця, і його бригада завжди багато ловила риби...

Цієї осені сердитіше вигравало море. Якось Арсен прийшов на скелю і сів поруч Валентини. Рибалка нічого їй не говорив і дивився в далечінь. Десь далеко від берега плив теплоход. Валентина пізнала красивий корпус „Грузії“. Арсен поклав руку на дівочий стан. Валентина не відхилила руки. Їй було тепло і затишно. Вона поклала йому на плече свою голову...

Дмитро Набережний думав про родину. Часто ворочався в соломі і зідхав глибоко й боляче.

— Дітоньки мої, дітоньки - и !.. Не бачити вже мені вас, як не бачу я вже землі з цього моря. Ні вітрила, дітоньки, ні пароплава не бачу я...

Його зідхання впливало на нерви. Всі знали, що в Дмитра на березі троє дітей. Старшому хлопчикові — дванадцять років.

— Будете ви з дітьми і вони будуть з вами. Кріпиться!

— Ой, не буду, мої голуб'ята, не буду! Крига меншає, харчів нестаче.

Набережний довго мовчав.

— А ти, Валентино, віриш, що весілля будеш гуляти на березі?

Дівчину ніби спіймали на гарячому. Красиві глибокі очі на мить потьмарились. На тонких рожевих вустах застигла

винувата посмішка. Чорним крилом майоріло на вітрі пасмо волосся, випорснувши спід хустки. Дівчина кліпнула на Арсена. Він міцно стояв на ногах і вичікуюче дивився на неї.

— Я вірю! — сказала Валентина.

Знову всі дивилися в безмежний простір. Як і цілий день, попереджаючи кригу, бігли в далечінь хвилі і порожній був обрій.

Минув день, за ним темна, беззоряна ніч. Вона була довга й тривожна. Ніхто з рибалок не бачив на обрії освітлених корпусів рейсових пароплавів. Не мигтіли вогники на рибальських суднах. Клекотіло море, відламлювало шматки криги і несло в пітьму. Кожен з рибалок думав, що то море відломлює маленьку частку його серця.

Сонця ранком другого дня не бачили. Небо було повите сизими хмарами. Море стало сіре й важке. Свинцеві хвилі гулко обвалювались на кригу. Цілий день кригою пробігала нервова дріж.

Надвечір у морі почався шторм. Швидше побігли хвилі, вище зводились вали, з більшою силою лізли на кригу, ламали її. Море пінилось, темнішало. Вода стала чорна, як дьоготь. Для розмов не вистачало голосу. Треба було кричати, прикладаючи долоні до рота. Хвилі, граючись кригою, відірвали від неї майже четверту частину, поставили сторч і так понесли в туманну далину. Крижина крутилась колесом, в ямах, між валами плигала, як санки на вибоях.

— Бачиш, Арсене? Ти ж не осліп, хлопче? Туди й ми, до чорта в зуби! Врятують? А чого ж, діждешся! — Дмитро спльовував і падав у солому. Лежав довго, обхвативши руками більще саней. Потім враз підводився, хватав Арсена за рукав, тяг до себе. — Арсене, невже це кінець? Тепер би жити! Нема підрядчиків, нема хазяїв Шелюків... Тепер ми самі собі хазяї в колгоспі!.. Жити б, Арсене!.. Другий день минає... Чому нас не рятують, чому?

Валентина хватала руку Федотова й гріла її гарячими долонями. Арсен відчув, що й люба дівчина зараз у нього спитає те ж саме. Хіба він, Арсен, не про те думав? Подивився, як високо вгору зводились чорні вали, і подумав, що їхнього табору за два кілометри вже не видно. „Ліхтар би вночі наголубити“. Та ліхтаря в них не було. „Чому в них нема прапора?“ — раптом згадав він. Рвучко підвівся. Прапор буде. Відкрутив одну голоблю і шматком мотузка прив'язав її до другої. Валентина тільки тоді зрозуміла його намір, коли Арсен мовчки розв'язав на її голові хустку і зняв червону косинку. Радо пішла допомагати йому. За кілька хвилин Арсен підняв незвичайну щоглу. Високо вгорі над розбурханою стихією гордо лопотів червоний прапор.

Набережний дивився на них, думав про спокій Арсена і плекав десь у глибині себе надію ще бачити скелясті

виступи свого селища. Ввечері неvistачило харчів. Дмитро поклав у рот останню крихту хліба і гірко, безнадійно махнув рукою:

— Тепер хоч верть-круть, хоч круть-верть, а кінець один!.. Эхе-хе-хе!— він зарився в солому і мовчав цілу ніч.

Ранком третього дня зривався сніг. Білі метелики падали в море. Обрій був сірий, як попіл, море — темніше від неба. Валентина клала руку на плечі Арсена. В її красивих очах таївся смуток, якого ще вчора Арсен не бачив. Тонкі вуста — ледь-ледь тремтіли.

— Любий!..

Арсен пригортав її до себе. Дівчина заглянула йому в обличчя. Ні, Арсен не втішає її, він вірить. Валентина вірила Арсенові.

Вдень небо вигулялось. Визирнуло сонце. Море гралось голубими відблисками. Вітер зовсім стих. Кригу оббігали легенькі й ніжні брижі.

Із соломи виліз Дмитро. Борода скуйовджена, очі позападали, схуд.

— Не бачу я білих рибальських вітрил, Арсене! Чи мені засліпило?— прошепотів до Федотова.

— Вони будуть.

— Будуть?.. Кому ти голову дуриш? Собі!— З злістю скривив уста.

— Я чекаю літака.

— Ге-е-ге!.. Велика птиця! Полюбуйтеся на нього, на Арсена Федотова!.. Його рятуватимуть літаком!..

— Не велику птицю, а трьох рибалок із колгоспу імені Сталіна.

Дмитро впав у солому.

А обрій був чистий-чистий. Сонце плавно спускалось до моря.

Вночі Арсен сам вартував. Йому допомагала Валентина. Просили Набережного постежити за морем годину-другу, але той тільки рукою махнув. Дмитро й не спав у соломі. Його очі були широко розплющені. Здавалось, Набережний підраховував зорі в небі.

Появу сонця привітав тільки Арсен. Навіть Валентина не підвела голови від долоней. Цілу ніч просиділа на бильці саней. Змарніла. Глибокі очі дивились на Арсена з великим жалем. Арсен сідав поруч неї. Брав її руки, ніжно пестив. Валентина мовчки дивилася йому в вічі, але рук не відстороняла.

— Чому нас не рятують так довго?— Валентина нахилилась близько-близько до Арсена.— Може й не буде нікого?

Арсен не дав їй вимовити останнього слова. До болю міцно стиснув руки любі. Як і першого дня, упевнено сказав:— Будуть!

Він присів і почав рівно перекладати невід. Валентина

кілька хвилин дивилась на цю роботу, потім і собі пішла допомагати Арсенові.

Вони вже перебрали три чверті невода, коли з содоми виліз Дмитро. Він довго дивився на молодих рибалок. Його заросле волоссям обличчя скривила усмішка, схожа на зморшку:

— Готуєте снасті?! Камбалу, Арсене, помітив?!.

Арсен спокійно слухав Дмитра і роботи не кидав. Валентина на одну хвилину опустила руки, але, дивлячись на Арсена, почала знову метко перебирати обору.

— Кинь, Арсене, кинь!.. Кінець і нам, і неводові, і санкам...— Помовчав.— І вашому коханню кінець!..

Валентина здригнула і зблідла. Федотов робив своє діло. Набережний дивився на нього і незрозуміло знижував плечима. Коли Арсен почав класти в коло сплутаний канат, а Валентина хотіла те саме робити з другим, Набережний мовчки відсторонив її, сам згорнув вірвовку, дбайливо зв'язав і грубо кинув поруч невода.

— Де в тебе стільки віри, Арсене?

Федотов мовчки показав на серце.

Набережний довго мацав руками в санках — шукав іжі. Відломив шматочок льоду, проковтнув, зідхнув і поклав голову на бильце саней. Так застиг. Арсен і Валентина сіли в сани. Мовчали. Вигиналось море. Світило сонце. Брижі пустотливо цмокались об крихкі стіни криги.

Арсен думав: де має бути їхній берег? Він ніяк не міг орієнтуватися. Рибалка обертався спиною до сонця і протилежну сторону вважав своєю. Так вони сиділи годинами. Ніхто не порушував спокою. Навкруги море — таке, яке було вчора, два дні тому, місяць, рік.

Опівдні Арсенові здалося, ніби на обрії звився птах. То було лише одну мить. Набігла хвиля з білим гребенем — і птаха не видно. Арсен опустив повіки. Шкодував за птахом. Все ж було б веселіше. За ним можна було б стежити. Минуло кілька хвилин. Арсен підняв повіки. Птах низько летів над морем. Арсен зацікавився: куди він прямує? Чи то біла чайка відбилась від гурту, чи мартин-мандрівник шукає здобичі? Рибалка вже не задовольнявся самотнім птахом — йому хотілося вгледіти на обрії велику зграю. Тоді він певно сказав би, що берег недалеко. Але птах був тільки один. Він розпластав крила й великим півколом обгинав їхній табір.

Арсен заплющив очі. Цікаво було птаха згубити серед моря, а потім знову намацувати його очима на голубому обрії. Рибалка відчував внутрішнє задоволення, коли знаходив птаха над гребенями хвиль. Ще більше зрадів, коли птах побільшав і повернув до криги.

— Мабуть, мартин! — вирішив Арсен.

Вітер кинув на кригу глухі далекі звуки. Обірвав. Птах

звився в небо. Арсен насторожився, скинув крилашку, став. Потім зірвався з місця, добіг до краю криги і приліг до води. Він ловив звуки.

Із саней вискочила Валентина, з соломи виліз Дмитро. Обоє добігли до Арсена. Валентина трималась за рукав Арсенового кожуха. Очі сяяли радістю. Набережний розставив ноги, довго і недовіжливо дивився на обрій.

— Не до нас він! Пішов через море, в Туреччину!

— До нас! До нас! Солому, давай солому!..

Арсен сам ухопив оберемок соломи, відніс на край криги і запалив. Звилось жадібне полум'я, білий ріденький димок ліг над морем. Тоді Арсен умочив жмут соломи у воду і розтрисив над вогнищем. У небо потяглися клуби чорного, густого диму.

— Давай ще! — Та Дмитра вже просити не треба було. Він метушився як дитина.

Літак круто повернув до табору. Мовчанку над морем порушив гуркіт пропелера.

Дмитро простяг руки назустріч сталевому птахові. Так і стояв, подавшись усім корпусом вперед. В його старечих очах ожила надія. З обличчя не спливала винувата посмішка. Здавалось, він зараз зірветься з місця і, забувши свої роки, буде стрибати в radoшах по кризі, як малесенький хлопчик.

Літак хутко наближався. Уже видно було шасі. На сонці виблискували великі червоні літери „СССР“. Пілот махав рибалкам рукою. Вони вітали його радісним привітом. Гідроплан облетів кригу і пішов на зниження. Сtribнув по морю раз, другий, третій — розрізав брижі і плавно підвернув до підвітреної сторони криги. Рибалки побігли до нього.

— Драстуйте! — гугнув обвітрений, ще безвусий пілот.

— Драстуйте! — махав шапкою Арсен.

— Тільки вчора повідомили нас! — перекрикував пілот шум пропелера. — Запізнились.

— Берег далеко?

Пілот подивився на дальномір.

— 67 кілометрів на південь - схід. Вас трое?

Арсен подивився на білий фюзеляж літака і на своїх товаришів. Перевів погляд на рівно складений невід.

Наперед забіг схвильований Дмитро Набережний.

— Наживемо другий, Арсене!.. Життя дорожче!

Арсен підняв голову. Очі гостро вп'ялися у Дмитрове підборіддя. Одна брова дрібно-дрібно тремтіла.

— Невід вивеземо в першу чергу. А тоді, за другим разом...

— Буде вага велика для літака — я залишуся з Арсеном на кризі, — сказала Валентина.

За дві хвилини невід і канати були в кабіні.

— Сідайте, дядьку Дмитро! — покликав Арсен.

Набережний здригнув. Бігцем рушив до кабіни. Обернувся до товаришів. Його очі зустрілися з Арсеновими. Весело і насмішковано дивилася на нього Валентина... Нога поволі опустилася назад на лід.

— Я той... хай Валентина сідає... Вона жінчина...

Його, сміючись, припрошували. Дмитро наодріз відмовився. Арсен швидко обняв Валентину. Дівчина міцно поцілувала його і полізла в кабіну.

— Готово!

Гідроплан плавно відчалив. З напругою зойкнув пропелер. Поплавки глибоко розрізали брижі. Хвилі розбіглись, хлюпнули і підкинули кригу. Літак пішов угору. Внизу хмурилось море.

Коли гідроплан зник на обрії, Арсен розкрив залишену пілотом коробку печива. Припрошуючи Дмитра, спитав:

— Тепер вірите?

Набережний винувато похилив голову. Арсенові здалося, що він почервонів.

Через три години Валентина зустріла їх на аеродромі.

Чернівці.
1935 р.

ДВНАДЦЯТЬ ПІСЕНЬ ВАЛЕНТИНИ

1

На кисеті стежки золотаві
цілу ніч я шовком гаптувала...
Тож по свіжій, ранішній заграві
підє мій в дорогу небувалу.

Тричі поцілує на прощання,
скаже: у чеканні не сумуй!
Сльози стримаю, пообіцяю
і кисета покладу йому.

От і все. У зустріч нашу віру
пронесу (А час пливе... Біжить...)
Прийде він червоним командиром,
щоб і краще і миліше жить.

Подруги увечері заглянуть,
музика заграє у саду,
тільки я, сумуючи за другом,
із кімнати з ними не піду.

2

Димом легкокрилим, золотим
в сонце підіймається гудок,
знову навантажують котли.
Зміну ми кінчаємо, і от
я скидаю синій свій халат —
добра втома на руки лягла.

З подругами поруч я іду,—
ми йдемо, ударниці заводу,
біля прохідних воріт кладуть
наше мило на підводи.

Певно, лист мене чекає вдома,
ой, скоріше підлітай, трамвай,
лист отой не покажу нікому...
А трамвая все нема й нема...

3

За вікном застигнув город,
я лежу, заплющуючи очі,
зі своїми теплими думками...
Я не знаю, вернеться ж він скоро...
Знов приходять і уходять ночі,
гайвороння грай лишивши над садами.

Довгими гудками ранок
у простори лине,
падає зорею на веселий сніг...
Радісна прокинувся рано,
наче чорноокою дитину
я сьогодні бачила у сні.

4

За вікном зима. Біля вікна
я сиджу тепер одна.
Дуже часто прилітають сні,
наче в мене народився син,
чорноокий, мій хороший,
і на тебе дуже схожий.

Мабуть, ти, коханий мій, не спиш,
на суворій варті ти стоїш,
а в цеху товариші твої
за програму не здають боїв.

Я до тебе серцем лину,
шию пелюшки для сина,
сорочки накреслюю сама...
За вікном — зима...

5

Пада сніг, і золотим півколом
хмари в сонці тягнуться з гори,
по стежках засніжених до школи
вранці йдуть рум'яні школярі...
По стежках задумливих до школи.

Тож фіранка знає лиш моя,
як дивлюсь на вулицю я часто,
і під серцем чую в себе я —
сили набирає наше щастя,
під гарячим серцем чую я.

6

Ніч прийшла без сну, така ясна!
Ручаями грімнувши в гаях,
припливла до города весна,
першая весна твоя.

В сад пташки до нас прилинуть —
підростай, моя дитино!
Прокидайсь весела й кучерява,
простягай до сонця рученята,
над тобою батька ходить слава,
він тебе не кине вартувати.

Без наказу варту не залише
і привіт в листі тобі напише.

Ніч проходить подихом весни,
теплими вітрами віє,
тільки ти, мій любий сину,
ще цього не розумієш.

7

В захід врзалась дорога,
догорає день,
по дорозі із походу
любий мій іде.

Наче серце зупинилось,
голос мій застиг.
І одразу я безсила
у руках міцних.

Остроги дзвенять срібляно,
швидко час біжить,
тихо каже мій коханий:
— Сина покажи!

Тільки сонце. В сонці город
весну привіта,
у кімнаті — син в колисці
й аркуші листа.

Син мій тихо засипає...
У вечірню тишину
місяць я йому впіймаю,
в хустку білу загорну.

Покладу йому в колиску
місяць теплий, золотий,
побіжу до подруг близько,
розповім їм про листи.

Син розплющить очі радо,
руки простягне гарячі —
буде з місяцем ігратись
і ніколи не заплаче.

Попід сонцем хмароньки пливуть,
до коханого тримають путь.
Гей, ви, хмари, вам знайомий світ,
передайте кожному привіт.

Тай веселу звістку віднесіть —
на весні у нас родився син.

Хмари нахилиються... Пливуть,
мій привіт до кожного несуть.

Чуеш, буря у дворі,
виє вітер в димарі,
облягають небо хмари...
Та по світлих по цехах
мило варять миловари.

Чуеш, в хмарах у дворі
бігає далекий грім,
десь дощі клекочуть...
Іде з полком у степи
твій отець цієї ночі.

Там — маневри почались,
там вогні летять у вись, —
бачиш, синку, бачиш?
Ти у мене — молодець,
виростай, як твій отець,
дужий та гарячий.

За юрмою вулиць милих,
де у степ виходить город,—
по цехах високих мило
пахне гаєм, пахне морем.
Спи ж, мій синку... Вітер виє,
я піду вікно закрию,
блискавиця пада в сад —
насувається гроза.

11

Прилетів перед зорею сон —
йшла сама я в молодий лісок.
Та позаду вчула тупіт я —
наче кров спинилася моя.
Озирнулась: милий мій іде
і коня буланого веде.
А хода у милого важка —
в нього забинтована рука.
На коня мені він показав,
каже: Блюхер сам подарував...
А за лісом — синя далина,
б'ють гармати — котиться луна...

12

Не схиляє голови
наш червоний вартовий...
Спи, маленький, спи...

Місяць ходить по гілках,
Тишина стоїть в садах...
Спи, маленький, спи...

Він з походу поверта,
Завтра тебе привіта...
Спи, маленький, спи...

Тишина в саду стоїть,
Замовкають солов'ї...
Спи, маленький, спи...

Сон охороняє твій
наш червоний вартовий...
Спи, маленький, спи...

ОБОРОНА КУЛЬТУРИ¹

Перед лицем небезпеки, яку всі ми відчуваємо, небезпеки, що збрала нас сюди, ми почерпнемо з своєрідності реакцій кожного народу і його представників найкориснішу й найзагальнішу науку, бо вона найпростіша й найбільш людяна.

Я хотів би сьогодні спробувати висвітлити деякі неясні речі.

Перша неясність, на яку я натрапляю, це те, що націоналісти намагаються поняття інтернаціоналізму витолкувати як неприхильність, нехіть, байдужість до своєї рідної країни. Серед нас чимало, серед нас багато таких, які не можуть пристати на думку, що любов до своєї рідної країни неодмінно мусить бути заснована на ненависті до інших країн. Щодо мене, то я запевняю, що можу бути до глибини інтернаціоналістом, одночасно залишаючися до глибини французом. Так само, як я залишаюся до глибини індивідуалістом, не тільки будучи комуністом, але і з допомогою комунізму. Бо моєю тезою завжди було: тільки зберігаючи свої найбільш своєрідні риси, кожна людина може найкраще служити суспільству. До цього додається сьогодні друга теза, доповнення або наслідок першої: тільки в комуністичному суспільстві кожна людина, мала частинка суспільства, може вільно розгорнутися або, як сказав Мальро у своїй недавній, уже славетній передмові: „Комунізм вертає людині плідотворчість“.

Те, що справедливе для окремої особи, справедливе також і для народів. І мене найбільше захоплює в СРСР велике піклування й пошана до особливостей кожної народності, кожної маленької держави, що входить до великого Радянського Союзу, пошана до мов, до норівів, звичаїв, до особливостей культури кожної маленької держави. Ця пошана — пряма відповідь на докір, який ми чуємо на адресу комунізму й СРСР, що нібито вони намагаються зрівняти, нівелювати, зробити однаковими всіх людей у величезній Росії, щоб згодом здійснити те саме на всій землі.

¹ Промова Андре Жіда, виголошена ним 22 червня на Міжнародному конгресі оборони культури. Ред.

Я виступаю як письменник і хочу говорити тут тільки про культуру й літературу, але саме в літературі найповніше виявляється це торжество загального в індивідуальному, загально-людського в особистому. Що може бути більш специфічно іспанським, ніж Сервантес, більш англійським, ніж Шекспір, більш російським, ніж Гоголь, більш французьким, ніж Робле або Вольтер, і одночасно що може бути в більшій мірі спільним для всіх людей і в більшій мірі глибоко людським? — казав я понад тридцять років тому.

Я щойно згадав Робле. Він вносить у французьку художню літературу елемент пристрасі, якого ми потім уже більше не знаходимо. Я сказав, що він був дуже характерним для нашої країни; він ще характерніший для свого часу. Наша література майже зараз же після нього заспокоїлася, стала більш стриманою, споважніла. Мені здається найхарактернішим для неї в цілому надзвичайний нахил до абстракції й рафінованості, намагання відгородити себе від всіляких випадковостей і подій, від матеріальних життєвих труднощів.

Я, певна річ, говорю про нашу так звану класичну літературу. Письменники, глядачі або читачі й актори (я хочу сказати — персонажі романів і трагедій) не почують тут про злидні. Розказувати маєтним людям про маєтних людей — така була роль письменника, а коли сам він не був багатим, ми не повинні були знати про це. Ми не повинні навіть завдавати собі клопоту подумати про те, на яких злиднях, може, побудований цей добробут упривілейованих. Література, думка стоїть осторонь від цих дражливих питань.

Я зовсім не збираюся читати акт обвинувачення проти цієї літератури, бо ніхто більше від мене не цінує її великих творів. Скажу навіть, що від часів Греції мистецтво ніколи не досягало такої міри досконалості. Проте мистецтво, втративши зв'язок з дійсністю, з життям, швидко робиться штучним. Література набирається сили й відроджується від кореня, від ґрунту, від народу. Її можна порівняти з Антеєм, який, як розповідає нам мудра грецька легенда, втрачає сили й відвагу, як тільки його ноги перестають доторкатися до землі.

Може, надзвичайна любов до форми, до зовнішності і до слова так сильно тягла французьку літературу до штучності й неприродності, що романтичний рух боровся з штучністю класицизму, протиставляючи йому тільки ще більш надумані твори.

Може, я перебільшую цей нахил до штучного, до неприродного в нашій літературі? Не думаю. Я знаходжу його і в реакції символістів, що настала зараз після натуралістичного руху Золя. І навіть у Золя, цінності й значення якого багато наших критиків і істориків нашої літератури ганебно не зрозуміли й досі, — навіть у Золя я знаходжу тенденцію до

абстракції, яка, не зважаючи на все його змагання до реалізму, так близько підводить його до якогось романтизму—по формі, якщо не по духу.

Ні, я не перебільшую, і мені приємно чути, як один правий критик, один з найавторитетніших і найтиповіших, стаючи на оборону культури в дуже цікавій статті, визнає штучність нашої культури і одночасно боронить неприродність і штучність. Треба дивитися на це тверезо, і от що примушує нас виразно виявити свою позицію:

„Цивілізація, — читаємо ми в одному з останніх номерів „Аксьон франсез“ — цивілізація — це брехня, це спроба замінити справжню людину штучною, наготу людини — одежею, убранням, маскою“.

Наш критик каже далі: „Той, хто не хоче визнати, що це змагання цивілізації до проти природного, що ця пишна брехня цивілізації становить саме її ество, її величність і нашу величність — той повстає проти самої цивілізації“.

От як! Ні! Я не можу повірити, щоб цивілізація повинна була будуватися неодмінно на брехні. Така штучна цивілізація, яка хоче бути штучною і навіть декларує це, є достойне відбиття й продукт несправедливого соціального устрою і несе в собі зародки смерті. Твори, які вона ще створює, засуджені на загибель, так само як суспільство, яке їх приймає. І коли ми не зуміємо перевернути все це, — ми пропали. Культура під склом віджила свій час, і якщо націоналісти її боронять, тим краще; це допомагає мені виразно бачити й добре зрозуміти, що справжні оборонці культури знаходяться нині на другому березі, на другому боці. Втім, повторюю, я ні трохи не нападаю на цю культуру; вона дала дивні твори. Абсурдно й безглуздо заперечувати минуле.

Але я кажу, що література, культура, цивілізація можуть розвиватися й розцвітати, не продовжуючи цієї культури минулого, а протистоячи їй. Автор процитованої мною статті нападає на мене й хоче показати мене ворогом культури за те, що я проповідую ширість. Ні, ми не проти самої культури, а проти штучного й умовного в цій культурі, і, по-моєму, вороги культури — це ті, хто боронить брехню і — оскільки все зв'язане одне з одним — несправедливий соціальний лад, в якому ми живемо.

„Треба вибирати цивілізацію або ширість“, — каже на останку автор цієї статті. Ну, ні! Я не припускаю, щоб культура неодмінно була нещирою (зовсім ясно, що треба під цим розуміти) або, коли хочете, щоб людина могла прийти до цивілізації тільки з допомогою брехні. Ця згадка про ширість здається мені надзвичайно важливою, бо я відмовляюся приписувати її тільки окремій особі. Я кажу, що само суспільство нещире, якщо воно намагається задушити голос народу, позбавити його самої змоги говорити, якщо воно тримає народ

у стані такого поневолення, озвіріння й нещастя, що він навіть не знає, що він міг би нам сказати корисного для культури. З самого початку моєї діяльності я повставав проти твердження тогочасних націоналістів: „Людина сказала все, що вона могла сказати; тепер вона може тільки повторятися“. Хіба не варта подиву річ, що через два століття після Лабрюйєрс, який вважав, що він „прийшов занадто пізно“, — хіба не варта подиву річ, що тепер, перед невідомим майбутнім, повним небезпеки і надій, ми відчуваємо людство, бадьоре, молоде і повне новизни?

* * *

Вернуся трохи назад. Хто каже — література, той каже — єднання. Треба дізнатися, з ким же єднається літератор. В деяких літературах, особливо у французькій, відбувається іноді своєрідне явище: першорядного письменника епоха ніяк не сприймає. Чи значить це, що він пише тільки для себе? Ні. Але його єднання з читачем проходить не в просторощі, а в часі, його читачі розсіяні в майбутньому. Він здається з першого погляду чудним, незбагненим; його властивості не видні іншим, його добрі прикмети незрозумілі. Я думаю про Бодлера, про Рембо, навіть про Стендаля, який казав, що його справжні читачі ще не родилися.

В творах кожного з них дихає потужна сила єднання, але єднання в майбутньому. Я хочу вивести з цього повчальний висновок: зовсім не слід ганьбувати письменника, який звертається спочатку тільки до небагатьох читачів. Мене, признаюся, стурбувало, коли я почув на з'їзді письменників у Москві, як багато робітників вимагали від письменників: „Говоріть про нас, змальовуйте нас, опишуйте нас!“ Література не дзеркало, або в кожному разі не тільки дзеркало. Досі сучасна література СРСР більш або менш задовольнялася цією роллю і дала нам багато визначних творів. Вона не повинна на цьому зупинятися. Річ у тому, річ головне в тому, щоб допомогти новій людині, яку ми любимо, про яку ми мріємо, звільнитися від фальшивих образів, скластися, встановити себе. Втім, це чудово висловили на тому ж московському з'їзді Бухарін, Горький і багато інших. Література не задовольняється наслідуванням; вона пояснює, вона пропонує, вона створює.

Невизнані генії минулих часів, про яких я говорив і твори яких розходяться нині величезними тиражами, ставлячись до самих себе з небувалою щирістю, далеко більше помогли людини пізнати саму себе, ніж коли б вони намалювали простий портрет людини, якою вона була або уявляла себе тоді. Шукати єднання — так звичайно; але іноді трапляється, що його не можна знайти одразу. Щодо мене (вибачте, що наводжу особистий приклад), то я, походячи з буржуазної родини і діставши буржуазне виховання, відчув з самого початку своєї

літературної діяльності, що все, що було в мені, як мені здавалося, найправдивішого, найціннішого і найбагороднішого, просто й безпосередньо повстає проти умовностей, звичок і неправди мого оточення. Мені здається майже неможливим, щоб тепер у капіталістичному суспільстві, в якому ми ще живемо, добра література могла б бути чимнебудь іншим, ніж літературою опозиційною.

Єднатися з своїм класом буржуазному письменникові неможливо. Єднатися з народом... Отже, я кажу, що це теж неможливо доти, доки народ залишається таким, яким він є нині, доки народ не буде таким, яким він може бути, повинен бути, буде, якщо ми йому поможемо. Залишається одно—звертатися до невідомого майбутнього читача і бути певним, що до нього дійде те найщиріше й найлюдяніше, що ми знаходимо в самих собі.

СРСР для нас тепер — видовище невиданого ще значення, величезна надія і, скажу прямо, приклад. Це країна, де письменник може безпосередньо єднатися з своїми читачами. Замість того, щоб пливати проти течії, як мусимо робити ми, він може віддаватися течії. Він може знаходити в дійсності, що оточує його, і натхнення, і волю, і безпосередній відгук на свій твір. Це, без сумніву, становить також і певну небезпеку, бо де твір мистецтва, там переможений опір. Але про ці небезпеки нового порядку буде час поговорити потім. Я бачив серед нової радянської літератури багато чудових творів, але ще нема творів, в яких був би даний образ і виявилось лице нової людини, яку кує ця дійсність і якої ми ждемо. Радянська література дала нам боротьбу, зачаття, родіння. Я сподіваюсь творів, прозріваючих майбутнє, великих творів, в яких письменник, спираючись на дійсність, передбачить її, розчистить їй шляхи.

* * *

В кожному довговічному творі мистецтва, який може задовольнити збільшені вимоги, є щось більше й краще, ніж прості відповіді на насущні потреби одного класу людей і одної епохи. Нема чого й казати, що слід заохочувати до читання таких великих творів, і СРСР, передруковуючи Пушкіна і ставлячи п'єси Шекспіра, ще більше показує свою справжню любов до культури, ніж видаючи масову літературу, часто дуже визначну, що виспівує його перемоги, але має іноді тільки мимовільний інтерес. Мені здається, що буде помилкою занадто точно визначати, на що треба звертати увагу в творах минулого, занадто уточнювати, яку користь можна з них мати. Бо насамперед твір багато чого навчає уже тільки тим, що він прекрасний, і я бачу певне нехтування цих творів, певне нерозуміння краси в занадто старанному шуканні науки, яку можна з них узяти, в шуканні виключно самих мотивів.

в невизнанні радості, яку вони дають. Але мені здається, що треба залишати кожному вільному розумові по-своєму витолковувати великі тексти. Якщо він знайде в них науку, що трохи розходиться з поширенням, я мало не сказав, офіційним тлумаченням, то я не думаю, щоб він при тому помилився, щоб ця помилка не могла інколи дати далеко більше користі, ніж сліпе приймання загальноприйнятої думки.

Тільки вороги комунізму можуть бачити в ньому прагнення до встановлення одноманітності. Те, чого ми від нього сподіваємося і що після суворого періоду боротьби і тимчасових труднощів, що привели до повнішого визволення, показує нам СРСР, — це соціальний лад, який сприяє всебічному розвитку кожної людини, виявленню й використанню всіх її можливостей. На нашому печальному Заході ми, як я сказав, ще далекі від того. Є побоювання, що соціальні питання на деякий час візьмуть гору над усіма іншими, — зовсім не тому, що вони здаються нам цікавішими сами собою, ніж усі інші, але стан культури є в тісній залежності від стану суспільства, і ця любов до культури велить нам сказати: доти, доки наше суспільство буде таким, яке воно тепер, нашим першим завданням буде змінити його.

Сьогодні все наше співчуття, все наше прагнення до єднання і вся наша потреба в ньому звертається до пригнобленого, одуреного й стражденного людства.

Але я не можу припустити, що людина перестане нас цікавити, коли вона не буде більше голодувати, страждати й бути в поневоленні.

Я відмовляюся визнати, що вона варта нашої симпатії тільки тоді, коли вона нещасна. Я згоден, що страждання часто звеличує; коли воно не ламає нас, воно нас кує й загартовує. Але все ж мені приємно бачити в своїй уяві соціальний лад, при якому радість буде доступна всім, і людей, яким ця радість буде помагати рости.

НАЦІЯ І КУЛЬТУРА¹

Шановні колеги, друзі й товариші!

Питання нації й культури, що стоїть на повістці денній нашого конгресу, є одне з тих світових питань, які знайшли своє розв'язання поки тільки на шостій частині земної кулі— в країні Рад.

Сто п'ятдесят народів Радянського Союзу в наслідок перемоги пролетарської революції в жовтні 1917 р. назавжди покінчили з своїм колоніальним рабством, відродилися і розвилися як самостійні нації і входять в інтернаціональну сім'ю трудящих СРСР на основах повної рівноправності й національної свободи.

Я і мої друзі — Павло Тичина, Петро Панч і Олександр Корнійчук — представляємо на цьому конгресі літературу 30-мільйонного українського народу, що створив під егідою радянської влади свою соціалістичну державу, Радянську Україну, яка входить на рівних умовах разом з іншими радянськими республіками в склад СРСР — нашої великої батьківщини.

Від імени українського народу і зокрема від робітників культурного фронту України, я передаю організаторам даного конгресу, нашим друзям і хазяям — кращим письменникам Франції — і всім учасникам конгресу, гарячий, дружній привіт!

ПИТАННЯ НАЦІЇ Й КУЛЬТУРИ В СРСР

Відомо всьому світові, що стара царська Росія була однією з найреакційніших імперій, країною розгулу імперіалістичних хижаків і колонізаторів, справжньою „тюрмою народів“. Цю назву вона дістала по заслугі. За виразом великого українського поета ХІХ ст., Тараса Шевченка, в ній від молдаванина й до фіна на всіх языках все мовчало.

Я прожив до революції небагато, та все ж більше 20 років. І тільки з моменту приходу до влади робітничого класу в нашій країні я чую, як вільно й гордо звучить мова мого народу,

¹ Промова на Міжнародному конгресі оборони культури.

що його безуспішно хотіли знищити капіталістичні розбійники. Я чую з державної трибуни запальну промову грузина й білоруса, таджика й молдаванина, армянина й тюрка.

І я питаю себе: чому я не чув цього раніше і чому я багачуюсь тепер їхніми думками, образами, почуттями?

Чому мені доводили в школі, що многовікова культура мого народу — це те, чого треба соромитися, приховуючи своє національне походження? І чому зараз мої твори, мої п'єси й романи, як і твори моїх друзів, перекладають, на російську, грузинську, башкирську, армянську, узбекську, молдавську, білоруську, татарську й багато інших мов?

Чому сторіччя було так, а стало зовсім інакше?

Тоді я розкриваю книгу вождя народів Радянського Союзу Йосифа Сталіна і читаю в ній відповіді на всі мої нерозв'язані питання.

Я знаходжу в Леніна й Сталіна прямі, як проміння сонця, вказівки на те, що нація розкололася на буржуазію і пролетаріат, що інтереси їх протилежні, що лозунг єдиної національної культури під егідою буржуазії є лозунг реакційний, лозунг оборони культури поміщиків і фабрикантів, мета яких — уярмити слабші національності.

Я довідуюся з книги товариша Сталіна іменно про те, що я переживав у власному житті.

Він каже:

„Існування капіталізму без національного гніту так само немислиме, як існування соціалізму без звільнення пригноблених націй, без національної свободи“.

І ці слова сталінської правди стають мені прожектором, що освітлює шлях, яким я їду далі.

Ми всі, радянські письменники, черпаємо пізнання дійсності із джерела ленінсько-сталінської теорії і живої революційної практики нашого життя. Тому нам ясна доля нації, і ми знаємо, якій культурі ми служимо. Ми знаємо, що в надрах капіталістичного суспільства нарастають елементи демократичної й соціалістичної культури, пройняті гарячою ненавистю до всякого гніту, глибокою вірою в перемогу народу і справжнім стремлінням до освіти.

Ми бачимо, як в країні Рад ці елементи розгортаються на весь свій велетенський зріст, як вони входять у скарбниці культури, створюваної робітничим класом. І нам стає зрозуміло, що великі гуманісти минулого, демократи й просвітителі всіх країн, яких фашизм виганяє з історії людської мислі вогнем власного безсилля й сокирою варварства, стають під прапори класу-визволителя, і їхні великі твори стають його невід'ємною спадщиною.

Така діалектика історії. І хоч би скільки намагався фашизм віддати вогню твори найбільших розумів минулого й сучасного, йому не пощастить спалити ні тієї ганьби, якою ці

великі люди затаврували фашизм задовго до його приходу до влади, ні їх великої мислі, яку впадував робітничий клас. Ця думка — в міцних і вірних руках. Робітничий клас береже свою дорогоцінну спадщину, він береже її не як архіваріус, а як невтомний дослідник і творець нових культурних цінностей.

Так ми вчимося не тільки в Максима Горького, який пов'язав свою долю з долею робітничого класу і віддав йому всю силу свого мужнього генія. Ми поважаємо Гете, ми любимо великих письменників Пушкіна і Толстого і багато чого вчимося у них. Для нас назавжди лишаться незабутніми і пісні Беранже і ті кращі почуття, які одухотворяли Віктора Гюго, поета і громадянина, що відчував подих історії. Ми з захоплюючим інтересом читаємо його сторінки, присвячені революційним боям французького народу.

Ми простягаємо руку тим, хто знаходить у собі мужність продовжувати ці кращі традиції світової культури. І ось ми бачимо, як великий учень його — Ромен Роллан, найвизначніший письменник Франції Андре Жід і багато інших знаходять шлях від буржуазного гуманізму, від затворництва, від пацифістських ілюзій, від забобонів буржуазної філософії в табір прихильників революційного соціалізму, в армію світового пролетаріату.

Хіба ми можемо приховувати від когонебудь, як ми добилися свободи й радості творчості? Ні, ми з відкритою душею і серцем, повним довір'я, розкриваємо свою історію.

Ми говоримо, що в надрах найреакційнішої з усіх імперіалістичних країн, в надрах старої царської Росії, в боротьбі проти неї розвивалися елементи демократичної культури. Піднімалися фігури Чернишевського, Добролюбова, Шевченка, Некрасова, Ніношвілі, Налбандяна і багатьох інших. Зростає могутній робітничий клас. Кував свою зброю більшовизм. Створювали велику комуністичну партію Ленін і Сталін.

Ленін і Сталін навчали пригнічені народи інтернаціональної солідарності. Вони повели пролетаріат і його спільника — трудяще селянство — на штурм самодержавства і російського капіталізму. Вони привели робітничий клас до великої Жовтневої перемоги. І одним із світових наслідків цієї перемоги є повне розв'язання національного питання в Радянському Союзі.

Ось наша історія.

Ми позбавили буржуазію можливості експлуатувати трудящих. Ми примусили поміщиків залишити землю, на якій вони ніколи не працювали. Ми ліквідували останній капіталістичний клас — куркульство. Ми боремося тепер не тільки за ліквідацію класів, але й за ліквідацію капіталістичних пережитків в економіці й свідомості людей. І от народи в нашій країні стали єдиними, — вони складаються тепер тільки з робітників, колгоспного селянства і трудової інтелігенції. Тут

нема панів і рабів, кожен народ Радянського Союзу став єдиною нацією, у якої найвища заповідь — творча праця, братерська інтернаціональна солідарність з іншими народами своєї країни і з трудящими всього світу.

Ось якій культурі і якій нації слугуємо ми, радянські письменники.

ЩО СТАЛОСЯ З УКРАЇНОЮ — КОЛИШНЬОЮ КОЛОНІЄЮ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Я хочу подивитися безпристрасно на те, чим був український народ в минулому, що на своїх багнетах принесла йому в роки громадянської війни влада українських націоналістів, влада буржуазної Центральної Ради, гетьмана Скоропадського, німецьких окупантів, влада отамана Петлюри й польських магнатів, і що принесла Україні влада Рад.

В минулому я бачив, як український народ проходить через ярмо польських і російських феодалів, як він героїчно повстає проти цього уярмлення і як його повстання тонуть в морі крові. Я бачив, як його інтереси на кожному кроці продають гетьмани й козацька старшина. Ось — українські села, спалені татарськими ханами. Ось я бачу представників українського народу прикованими до турецьких галер. Залізо до костей в'їдається в їхні руки. Вони стомлено двигают веслами, і їхні закривавлені рани роз'їдає морська вода. В XVII столітті Україна підпадає під владу московських царів, і для українського народу починаються нові жорстокі муки.

Україна була найбільшою й найбагатшою колонією російського імперіалізму. Найбагатшою своїми природними ресурсами, але з збіднілим, замученим народом. Україна трудящих мас стояла при дорозі капіталізму, як старець з непокритою головою:

Чорніше чорної землі
блукать люди.
Повсихали сади зелені,
Погнили біленькі хати,
повалились.
Ставки травною заросли.
Село неначе погоріло.

Так писав Шевченко про цю пригнічену, закріпачену Україну, позбавлену всіх людських прав.

Вона не мала своєї школи, яку забороняли так само, як і український театр. Українські письменники повинні були переборювати жорстокі перепони, щоб їхні твори могли стати власністю трудящих, тому що навіть мова українського народу заборонялась указами царських міністрів. Сатрап його величності міністр освіти Валуев писав в одному своєму наказі про українську мову:

„Не было, нет и не будет“.

Та не зважаючи на весь цей гніт, український народ виявив величезну життєвість. Він не тільки зберіг свою мову, він створив народну пісню, що має світову славу. Він створив свою літературу, він висунув письменників, серед яких імена таких, як Шевченко, стоять поруч з іменами світових письменників. Український народ довго й уперто боровся за своє звільнення і створював великі пам'ятники цієї боротьби.

Та ось 1918 р. приходять до влади українські націоналісти. Що приносять вони українському народові?

Спираючись на багнети німецького імперіалізму і польського фашизму, зв'язуючись з російськими білогвардійськими генералами і кленучись в любові до українського народу, вони приносять йому розстріли, шибениці, погроми. Центральна Рада, кайзерівський генерал, гетьман Скоропадський і німецькі багнети, Петлюра в союзі з польськими магнатами й іншими поміщиками заливають кров'ю і пожежами українські села. Польський міністр Патек заявляє: „Ми знаємо, що Петлюра—звичайний бандит, грабіжник, але чому не використати проти більшовиків і бандита?“

Ми пам'ятаємо криваві сліди петлюрівщини і польських панів. Ми пам'ятаємо їхню звірячу розправу з українським народом, з трудящими євреями і з іншими національностями, що населяють Україну.

22 квітня 1920 р. в Бельведері представником контрреволюційного уряду української буржуазії Левицьким від імени отамана Петлюри і Яном Домським від імени Пілсудського було складено умову, за якою українські націоналісти віддавали Правобережну Україну Польщі, повертали на землі України польських магнатів, з яких одна тільки графиня Браницька володіла на Правобережній Україні 96.966 десятинами. Чи треба характеризувати глибину того рабства, в яке хотіли повернути український народ німецькі й польські барони та українські націоналісти?

У квітні 1920 р. поляки розпочали наступ на Україну. Це була кривава розправа торжествуючих магнатів над трудящим населенням окупованих місцевостей. В селі Яблоньках, поблизу Києва, вони розстрілювали селян із кулеметів. В селі Нова Гребля польські інтервенти зігнали жінок і дівчат в церкву, де п'яна банда офіцерів їх погвалтувала. Багато жінок і дівчат збожеволіли. Після жорстокого знущання польські пани облили церкву і підпалили її. В огні загинуло багато жінок і дівчат. В селі Маньківцях польські офіцери наказали розстріляти 60 селян. Повстали села Мельничі, Лозино і Гривки поляки спалили дощенту. Польський магнат Сангушко розстрілював кожного п'ятого селянина, підозрюваного в більшовизмі. За його наказом селян обмотували соломкою і спалювали живими. Ми пам'ятаємо криваві сліди єврейських погромів,

організованих польськими панами й петлюрівцями. Десятки тисяч убитих і закатованих залишилися після поляків і петлюрівців, після гетьманців і білогвардійців у містах і селах України.

Ось яке „звільнення“ пропонують нам пани українські націоналісти, наймити польського й німецького фашизму! Ось яку „культуру“ несуть вони на своїх багнетах!

Героїчна армія робітничого класу, керована пролетарськими полководцями, Ворошиловим і Будьонним, натхнена великими стратегами Леніним і Сталіним, скинула владу української буржуазії, російського імперіалізму, німецького й польського фашизму. Вона принесла українському народові звільнення. Вона забезпечила нечуваний розквіт усіх творчих сил українського народу під егідою влади Рад.

Пролетарська революція відкрила народові найширший доступ до скарбниць старої української культури. Робітничі бібліотеки, будинки колгоспника, палаци культури й будинки Червоної армії в сотнях тисяч примірників вимагають за раз творів великого поета-революціонера Шевченка, творів Михайла Коцюбинського, Івана Франка, Архипа Тесленка та інших письменників минулого.

Багатомільйонний читач жадібно чекає творів радянських письменників, що показують титанічну боротьбу й творчу працю народів Радянського Союзу.

Ми покликані писати про звільнення праці, що стала в нас справою честі, справою слави, справою доблесті й героїства, про нову людину і її великі витвори. В центрі уваги вільної і єдиної нації, овіяної любов'ю, стоїть вільна і горда людина. Це — радянська людина, творець нових культурних цінностей, господар своєї землі. Він був рабом, тепер він став державним діячем, до слів якого прислухаються трудящі всього світу, тому що він говорить правду.

Щоб бачити майбутнє, він повинен добре знати минуле. Тому він поруч з новими заводами, електростанціями, досвідними лабораторіями створює палаци культури, університети, академії, приходять в них і уважно вивчає судьби народів.

Він був прикований кайданами до каторжної тачки, тепер він безстрашно підносить в стратосферу людської думки.

Один із видатних ліриків Радянського Союзу український поет Павло Тичина у вірші „Партія веде“ натхненими рядками говорить про цю велику епоху:

Ми тривожим стратосферу.
Атомне ядро і сферу.
О, прекрасний час,
Неповторний час!
Неповторний, невмирущий!
Хто ж за нас у світі дужчий
І з яких країн?

Твори кращих радянських українських прозаїків — Головка, Кириленка, Панча, Івана Ле та інших — заслуговують на увагу насамперед тим, що саме в цих творах у різній мірі живуть риси душі нової людини. Вони освітлені променем культурного будівництва сучасного українського колгоспного села і торжеством його нового вільного життя. Олександр Копиленко створює кращу свою повість про народження нового соціалістичного міста, поет Первомайський виспівує героїчну комсомольську молодь, драматург Корнійчук та інші створюють образи творців нової радянської науки.

Нема нічого дивного в тому, що письменників Радянської України читає не тільки український народ, що їх твори перекладають на мови народів Радянського Союзу, література яких в свою чергу стає досягненням українських трудящих мас.

Але література — це ж тільки одна грань. Я дивлюся далі. І бачу я — скрізь відбуваються велетенські зміни життя.

В степах Донбаса стояла, увійшовши в землю, сліпа Горлівка, покрита цвіллю і вугільним пилом. В її нікчемних землянках людина не могла стати на весь зріст. Але в цих землянках були тисячі шахтарів. І ось з'являються нові, світлі, сонячні приміщення і відбувається казкове переселення шахтарів. Тисячі людей з піснями й вигуками радості прощаються з своїм минулим і на машинах під'їжджають до під'їздів своїх нових будинків. Останню землянку вони накривають скляним ковпаком, щоб дати можливість туристам і молодим поколінням революції вивчати на цьому експонаті минуле України. В цю хвилину вони шлють братерський свій привіт шахтарям бельгійського Борінажа, шахтарям усіх капіталістичних країн, що піднімають прапор боротьби за своє звільнення.

Ось село Кирилівка, в якому жив колись Шевченко. Воно належало тоді поміщикові Енгельгарду, який володів у різних губерніях 17.115 кріпаків. Потім Кирилівка належала українському магнатові Терещенку. Поміщиця Терещенко володіла в Кирилівці 3000 десятин землі, що складало 75% всієї земельної площі села...

Тепер це село називається Шевченковим. У ньому все належить колгоспному селянству.

До революції вся „культура“ цього села складалася з таких установ: церков — 2, шинок — 1, початкова педагогічна школа — 1, церковно-приходська школа — 1.

Тепер у Шевченковому збудовано місцеву електростанцію, великий сільськогосподарський технікум і 9 сезонних дитячих ясел, 2 дитячі будинки, бібліотека, кінотеатр, драматичний, хорový і музичний гуртки, будинок колективіста, гарно устаткована лікарня, аптека, сільськогосподарська хата-лабораторія, колгоспне радіо і т. д.

Промисловий виселок Юзовка перетворився на велике культурне соціалістичне місто Сталіно. В ньому ми бачимо

гірничий інститут, металургійний інститут, вугільно-хімічний інститут, медичний інститут, промислової академії, робітничий університет, півтора десятки технікумів і робітфаків, у яких навчаються 15 тис. студентів, дітей робітничого класу.

До революції на всій Україні був один український стаціонарний театр і кілька мандрівних труп надзвичайно низького культурного рівня. 1931 р. на Україні вже було 76 театрів, а 1934 р. їх стало 91.

Нова українська драматургія встигла за роки революції дати твори, що стали поруч з кращими творами російських і інших радянських драматургів, надбанням всіх театрів Радянського Союзу, починаючи від Москви й Ленінграда і кінчаючи театрами найвіддаленіших місць СРСР. На всесоюзному драматургічному конкурсі дві перемоги з п'яти були здобуті українськими драматургами (О. Корнійчук — „Загибель ескадри“ та І. Кочерга — „Годинникар і курка“).

До революції тільки поодинокі міста мали кіно. Українське село про нього навіть не чуло. Зараз, крім численних міських кіно, працюють до 10 тисяч сільських кінопересувов, а в багатьох районних селах побудовані звукові кіно. Цього року будується 200 нових кінотеатрів в українських селах.

До революції на Україні на одного учня початкової школи витрачалося 14 крб. на рік. Зараз на Україні, як і в усьому Радянському Союзі, запроваджено обов'язкове семирічне навчання. На одного учня перших 4 класів радянський уряд відпускає 50 крб. і на одного учня 5—7 класів — 132 крб. на рік.

Асигнування на народну освіту по лінії Народного комісаріату освіти з 12,7 млн. крб. 1922-23 р. зросли до 768,5 млн. крб. 1934-35 р.

Це зовсім не схоже на те, що відбувається на Західній Україні, яка перебуває під владою Польщі, де тільки 5%, а в деяких місцевостях 0,02% українських дітей мають можливість користуватися рідною школою.

Число українських шкіл на Західній Україні з 3600 в момент утворення кордонів польської держави скоротилося тепер до 458, при чому навіть у цих школах деякі предмети викладають польською мовою. Ми бачимо тут відкритий процес колонізації українських дітей. Додамо до цього, що великий процент українського народу Західної України залишається неписьменним, крім того, він злидений. Це — ніби ілюстрація до того, що переживав увесь український народ у минулому і чого він позбувся в Радянській Україні.

За роки революції Радянська Україна навчила грамоти рідною мовою мільйони дорослих трудящих. Вона ліквідувала тяжку спадщину царизму — злидні, темряву народних мас. Її господарство в блискучому стані, її земля освітлена вогнями Дніпрогесу, шумить золотим колоссям пшениця. Вона багата на вугілля й метал. Із загальної кількості 21 тис. шкіл Україна

має 17 тис. шкіл рідною мовою, тисячі дошкільних установ, тисячі клубів, кінотеатрів, потужних електростанцій і машино-тракторних станцій з цілою армією, нового, соціалістичного типу, сільської інтелігенції — техніків, комбайнерів, трактористів. Я бачу армію талановитих акторів, режисерів, композиторів, художників, архітекторів. Я бачу дівчат Радянської України, що літають на парашутах у блакитному небі, і піонери, що крокують вулицями з вигуками „завжди наготові!..“

Такі є дві України: стара, царська Україна і нова, Радянська Україна, народжена Жовтневою революцією, випещена робітничим класом і великою партією Леніна-Сталіна. Я бачу, як на цій Україні поруч з українською культурою квітне культура всіх національних меншостей: єврейська, польська, грецька, німецька, болгарська, росте автономна соціалістична Молдавія.

І від цієї України нас хочуть „звільнити“ пани українські, польські й німецькі фашисти. Залишки огидної петлюрівщини й білогвардійщини, сторожові пси німецького й польського фашизму — Донцови, полковники Коновальці, митрополіти Шептицькі та їхні підлі однодумці — це вони пропонують фашистській буржуазії плани поділу України.

Але це — нездійсненні плани.

КУЛЬТУРА ВСІХ ЗВІЛЬНЕНИХ НАРОДІВ СРСР

Я говорив про Україну. Але я міг би сказати те ж саме про Білорусію, про Радянський Узбекистан чи Таджикистан, про Грузинську або Армянську радянські республіки, про Радянський Азербайджан, про Башкірію або Калмикію, про Біробіджан і єврейську культуру — про кожен народ багатонаціонального Радянського Союзу, охоплений великою культурною революцією. Кожен із цих народів висуває яскраві таланти, що вносять свою оригінальну творчість в скарбницю інтернаціональної культури соціалізму.

Народний поет Дагестана Сулейман Стальський створив за своє довге поетичне життя до 10 тисяч віршів. Він творив їх усно, не знаючи ніякого письменства. І коли тепер в редакції „Правда“ у нього спитали: „Що ви вважаєте кращим своїм твором?“ — він відповів: „Кожен поет — це сад, в якому є груші, яблуні, виноград. Але є й дикі сливи. На смак ці сливи можуть здатися терпкими, але хто скаже, що вони погані, що вони гірші інших?“

Інститут національної культури записав усі твори Сулеймана Стальського.

Ось історія башкірської народної творчості, яка довгі століття була захищена від світу за високою стіною. Перенісши найжорстокішу колонізацію й рабство, башкірський народ, звільнений пролетарською революцією, переживає зараз бурхливу епоху свого відродження. Башкірські письменники

являються тепер співтворцями великої літератури Радянського Союзу.

Ось народний поет Калмикії, колгоспний пастух Какш Баяртаєв, виступає перед своїм народом з величезної трибуни, збудованої в степу. Він співає народові пісні про Сталіна. Його слухають шість тисяч делегатів — чоловіків і жінок, стариків і піонерів, що приїхали кіньми й машинами з далеких улусів. Це олімпіада самодіяльного мистецтва Калмикії, в якій бере участь тисяча самодіяльних артистів. Тут читають народні поеми і показують зразки народних танків. Тут грають на скрипках, балалайках, гітарах, домрах, гармоніях, бубнах, барабанах. І в цьому народному святі відбивається все життя вільної Калмикії.

Ось таджикський письменник Айні створює прекрасну книгу „Адіне, або пригоди бідного таджика“, в якій показує шлях від колоніальної Бухари до радянського Таджикистану.

Ось узбецький державний театр вперше в історії свого народу показує своєю рідною мовою „Гамлета“.

Ось в столиці України — Києві — безсмертною комедією Мольєра відкриває свій сезон державний театр для дітей.

Ось з підмостків, переповнених робітничим глядачем, кращих московських театрів звучить слово Шекспіра, Бальзака, Шіллера і багатьох інших класиків світової літератури.

Ми бачимо все це й робимо висновки. Так в щоденній революційній творчій практиці мільйони трудящих Радянського Союзу опановують культурну спадщину минулого й створюють нову велику культуру соціалізму, культуру звільнених народів, зв'язаних нерозривною дружбою й інтернаціональною єдністю.

Так ударна бригада світового пролетаріату — робітничий клас СРСР — виконує свою історичну місію, показуючи шлях розвитку й одухотворяючи своїм прикладом трудящих усього світу.

ПРОТИ ФАШИЗМУ, ЗА ТОРЖЕСТВО ВЕЛИКИХ ІДЕАЛІВ ЛЮДСТВА

Націоналісти, соціал-шовіністи всіх шкіл і відтінків, які прикривають імперіалістичну політику своїх панів, завжди були ворогами дійсного національного визволення народу.

У Маркса ми можемо знайти всім пам'ятні приклади, як змушений вибирати між національним обов'язком і класовими інтересами уряд національної оборони, ні хвилини не вагаючись, перетворювався на уряд народної зради.

Історія боротьби українських, грузинських, білоруських, армянських і інших націоналістів, яку вони провадили під прапором нібито національного визволення, як доводять історичні факти, що з них деякі я тут навів, є історія безпервної зради свого народу.

Тому армянські націоналісти, разом з тюркськими муссаватистами, представниками пантюркізму і панславізму, завзято борються проти вільної Радянської Арменії, що створює свою прекрасну культуру. Тому білоруські націоналісти ненавидять Радянську Білорусію, так само, як українські націоналісти ненавидять Радянську Україну. Тому українські націоналісти проголосили лозунг розриву з великою російською революційною культурою, що є зразком для всіх звільнених народів. Їм непотрібна також квітуча українська соціалістична культура. Їхній лозунг — орієнтація на культуру буржуазного Заходу, на панування буржуазії.

Так, націоналісти — найпідліші зрадники народу.

Вони знаходять для своєї огидної демагогії й спекуляції на національних почуттях народів досить „возвышенные“ слова. Цьому мистецтву вони вчать у своїх фашистських панів. Проголошуючи лозунг крові й заліза, оборонці вугільних і залізних баронів не соромляться заявити всьому світові, що вони роблять це в інтересах демократії. Катехизис реакції і насильства вони вдягають в одяг свободи й величі „свого“ народу, намагаючись не чути лозунга Маркса, що гримить над світом, як весняний грім: „Не може бути звільнений народ, який гнітить інші народи“.

Найбільш агресивний, чоловікненависницький німецький фашизм, що загрожує світові новою катастрофою війни, новими мільйонами мерців в ім'я панування фінансових магнатів, намагається обґрунтувати свої наміри варварськими теоріями вищості „арійської раси“.

Фабриковані в лабораторіях генеральних штабів фашизму отруйні гази цих теорій підносяться над світом, загрожуючи руїною всій людській культурі. Рушаться загальноєвропейські зв'язки капіталізму. Гітлерівський міністр, подібно до ворона Едгарда По, крикає світові своє „невермор!“. „Нема більше світової історії. Нема культури людства“.

Так, на цьому шляху нема більше ідеалів. Віднині всі істини знаходяться в димлящому дулі гвинтівки кожного штурмовика.

Космополітизм великих класиків світової літератури, що відбиває ділові устремління буржуазії часів налагодження загальноєвропейських зв'язків і підтримки гідності своєї країни в сім'ї буржуазних держав, став тепер смертним гріхом, з яким ні Шіллер, ні Гете не можуть увійти в царство третьої імперії.

— Ненавиджу дружбу народів і солідарність держав, — говорить фашизм. — Ненавиджу культуру й мистецтво, крім мистецтва грабувати й руйнувати. Нічого не треба знати, крім військової муштри. „Молоді нема діла до науки, вона поважає тільки молодця“, — так говорить одна з заповідей гітлерівської молоді.

Ця філософія дінозаврів, озброєних танками, паралізує волю деяких письменників. На з'їзді радянських письменників згадували слова Луї Селіна, який заявив, що не бачить можливості боротися, і пропонує подихати в череві дінозавра.

Але це — вихід для малодушних.

Чи треба говорити, що більшість кращих представників буржуазної культури тікає від малодушного розв'язання питань і переходить на бік класу, що несе людству визволення.

Ми переконані, що близько час, коли робітничий клас кардинально розв'яже національне питання в усьому світі, коли розгорнуться, розквітнуть соціалістичні культури всіх народів світу, великих і малих, коли відкриється великий інтернаціональний шлях переможного походу культури соціалізму.

Завдання всіх представників справжньої культури полягає в тому, щоб не стати на шлях, який веде на край ночі, а стати на шляху розуму й мужності, на історичний шлях, яким армії трудящих підуть до сонячного дня своєї повної свободи, до торжества вищих ідеалів людства.

КВІТНЕ РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА БІЛОРУСІ

Минуло лише 15 років з дня героїчного звільнення робітників і селян Радянської Білорусі від капіталістичного й іноземного гніту. Лише 15 років! А придивіться до першої-ліпшої галузі промисловості, до першої-ліпшої ділянки культури і першого-ліпшого закутка республіки і ви побачите, що зроблено стільки, скільки впору зробити за кілька десятків років. Особливо різучі темпи і успіхи за останні роки. Це вірно і щодо літератури.

У світлі нашого зростання, про що докладніше буде нижче, особливо наочні шляхи занепаду й запустіння білоруської буржуазної літератури.

Запізнившись свого часу вийти на історичну арену, показавши всю свою гнилизну, продажність, лакейську душу і катівське нутро щодо пролетаріату, білоруська буржуазія намагалася під прикриттям дворушництва, фальшиво-національного прапору і буржуазного естетства збивати білоруську літературу на буржуазні манівці. Їй це не вдалося, бо цю спробу було викрито і розбито нашою партією. Та і ґрунт, який породжував таку літературу, був занадто отруєний чоловіконенависництвом. Та й середовище, яке її породжувало, було занадто розбещене, щоб породити щонебудь цінне навіть в розумінні вузько-художньому, формально-художньому. Не рятувало й естетство — це улюблене покривало буржуазних націоналістів. „Що є мистецтво?“ — стаючи в позу, вигукували націоналісти і відповідали: „Це — волошки, блакитні тумани над болотами, хутірська ідилія, старовинні церкви, старовинні звичаї, трагізм відмираючих класів — носіїв старої культури“. І тільки притиснуті до стінки пролетарським правосуддям, спіймані на гарячому, вони уточнювали цю відповідь: „Мистецтво, на нашу думку, — казали вони на суді, — це все, крім служіння політиці пролетаріату. Це маскування підготовки інтервенції, розстрілів, шибениць, це куркульський обріз, за-

хований у рожеві фарби хутірської ідилії, це фабрикант і поміщик під латами стародавнього рицаря". І зовсім не випадково, що їхнім прапором був і є звичайний біло-червоний прапор з одноголовим орлом посередині. Якби хто спробував шукати найхарактернішу рису цієї течії білоруської літератури, він, мабуть (крім зоологічної ненависті до праці, до більшовиків, до Москви), визнав би, що найхарактерніша риса цієї течії — продажність: її барди співали тому, хто був в силі — від Вільгельма до Пілсудського. Треба сказати, що за цією „славною традицією“ неухильно йде націонал-фашистська література Західної Білорусі (жалюгідна, вбога, примітивна і підла, зрадницька до свого народу). Якось, під хвилину одвертості, один з „видатних“ її поетів, М. Машара, написав своєму другові з „Колосся“, органу панів Шутовичів та ксьондза Станкевича:

У чужым зшытку выводжу строчки...
Траплом, лапатай і касой.
Нясмачны хлеб і лёс найміта.
Так бедна зместам тут усе...

Справді бо, в чужому, в дефензивному „зшытку“ виводять Машари свої рядки, зраджуючи свій народ і просто як провокатори і як провокатори від поезії. „Нясмачны хлеб і лёс найміта“. Ми думаємо, що він стане ще гіркішим, коли народні маси Західної Білорусі попросять цих поетів-наймитів разом з їх хазяїнами дати відповідь усьому народові, за скільки срібляників і кому продали ці наймити трудящих Західної Білорусі. Вже з того, що пани Шутовичі змушені передрукувати з радянських видань окремі новели Линькова, Зарецького, вірші Труса, інформації про культурні новини БСРР, видно, які хисткі є їхні — Шутовичів — справи. Навіть ксьондз Станкевич примушений вихваляти антирелігійні місця з твору Линькова „На Червоных Лядах“ (само собою розуміється, переплутавши і оббрівавши їх неймовірно), щоб таким маскуванням заманити читача у фашистський журнал: адже білоруський читач Західної Білорусі прагне прочитати хоч слово, написане білоруськими письменниками, які живуть у вільній Радянській Білорусі. Якими жалюгідними й вікчемвими здаються „власні твори“ білоруських націонал-фашистів поруч навіть із спеціально добраними ранніми творами радянських письменників!

Отака жалюгідна доля жалюгідних лакеїв „в кубі“.

Білоруська радянська література, розгромивши нацизмівське охвістя в своїх лавах, пішла вперед справді таки семи-мильними кроками. Такі романи, як „Сын“ — Р. Мурашки, „Язеп Крушынські“ — Зм. Бядулі, „Трэцяе пакаленне“ — К. Чорного, „Мядведзічы“ — К. Крапіви, „На Червоных Лядах“ — М. Линькова, „Праз гады“ — П. Галавача, таких пові-

стей, як „Спалох на загонах“— П. Галавача, „Апошні зверы-ядавец“— М. Линькова, „Дрыгва“ і „Адшчапенец“— Я. Коласа, таких поем, як „Босыя на вогнішчы“— М. Чарота, „Погранічная вясна“— Андрэя Александровіча, його ж „Шчаслівая дарога“ і десятки іншых, як „Мужнасць“, „Арка над акіянам“— П. Глебкі, „Над ракою Арэсай“ і „Барысаў“— Янка Купали, „1914 год“— П. Бровкі, поява на сцэні „Гуты“— Кобеца, „Кочегаров“— І. Гурського, „Бацькаўшчыны“— К. Чорного, „Канец дружбы“— Крапівы, „Напора“— Александровіча і багатых іншых видатных творів (Ц. Гартного, Ед. Самуйленка, Шашалевіча, Шінклера, Знаёмага і ряду іншых товаришів)— хіба все це не свідчить про те, що білоруська радянська літаратура за ці 15 років зросла настільки, щоб з цільковитим правом виступати, як рівна серед рівних, серед літератур усіх народів світу? Хіба це не говорить за те, що її голос по праву прозвучав з трибуни Всесоюзнаго з'їзду письменників і міжнароднаго конгресу письменників у Парижі? Навіть найпідліші вороги примушені це визнати.

Якби мене спитали, яка думка найбільш наполегливо пропагується нашою літературою, я б сказав: поряд з думкою про пролетарський інтернаціоналізм— думка про оборону країни. Немає жоднаго скількибудь великаго твору в Радянській Білорусі, який в тій чи іншій мірі не зачіпляв би питання оборони, навіть у вузькому тематичному розрізі. І це зрозуміло: надто багата перетерпіла країна окупації за свою багатовікову історію, аж до того часу, коли великий Жовтень 1917 року, а потім Червона армія в 1920 році скинули остаточно і безповоротно важкі пута соціального і національного гноблення. Надто глибоких ран завдали країні німецька і польська окупації, надто нелюдські були знущання окупантів, щоб не звучав у літературі могутній протест проти гнобителів, хоч під яким би „орлом“— чорним чи білим— сунули їхні дикі орди, щоб не звучав могутній клич— оборонятися під прапорами компартії і радянського уряду для відсічі загарбницьким інтервенціоністським планам наших далеких і близьких західних сусідів.

Пролог до п'єси К. Крапівы — „Канец дружбы“ (1934 р.), повісті Я. Коласа — „Дрыгва“, „Босыя на вогнішчы“, поема М. Чарота (1922 р.), роман К. Чорного „Трэцяе пакаленне“ (1933 р.), поема „Пагранічная вясна“ і вірші про Західну Білорусь Александровіча, поема „Барысаў“— Я. Купали і ряд його віршів, вірші П. Бровкі, його поема „Так пачыналася моладасьць“, вірші П. Глебкі і іншых— хіба не дихають вони вогняною ненавистю до білопольських окупантів, хіба не сповнені вони невичерпної любові до робітників і селян Білорусі, її комуністичнаго партії, її героїчнаго комсомолу?

„Набліжэньне“— Зм. Бядулі, „Вайна да пабеднага канца“— Я. Коласа, сценарій М. Линькова, „1914 год“ П. Бровкі і інш.

сповнені також палаючої ненависті до німецького імперіалізму та його сьогоднішніх носіїв.

При всьому цьому сучасна білоруська література є зразок справжнього гуманізму, бо вона — радянська література, література класу пролетарів, закликаною раз назавжди знищити всі форми гноблення людини людиною. Найлютіший ворог не вкаже у сучасній радянській білоруській літературі жодного рядка, який закликає навіть побічно до захоплення чужих територій, до поневолення інших націй.

Але оборона країни є не тільки оспівування славних традицій Червоної армії часів громадянської війни або її могутнього оснащення та прекрасної навченості зараз. Оборона країни — це і мирне соціалістичне будівництво, це індустріалізація і колективізація країни. І показ цих історичних процесів знаходить своє широке відображення в білоруській радянській літературі. „Атшчапенец“ — Коласа, „Спалох на загонах“ — Галавача — хіба це не яскраві картини соціалістичної перебудови села? „Напор“ — Александровіча, „Гута“ — Кобеца, „Каландри“ — П. Бровкі, — хіба це не дивовижні картини щоденної, буденної і разом героїчної роботи робітничого колективу? Я не кажу вже про такі епопеї, як „Бацькаушчына“, „Канец дружбы“, „Трэцяе пакаленне“ і особливо останній роман П. Галавача — „Праз гады“, в якому автор широко й майстерно показав шляхи приходу до революції, а потім і до соціалістичної індустріалізації і колективізації основних мас білоруського селянства і частини білоруської інтелігенції, що вагалася.

„Кадри вирішують все“, — сказав товариш Сталін. „Увага людині!“ І наша література в міру своїх сил приковує увагу своїх читачів до нової людини, показує формування її з того людського матеріалу, який залишило нам капіталістичне суспільство, але який пройшов горнило громадянської війни, очисні вогні соціалістичних методів роботи, дедалі більше втрачаючи в них „родимі плями капіталізму“. Щораз частіше в нашу літературу входять, як повнокровні герої її повістей і романів, молоді люди, які не бачили або не пам'ятають уже ні капіталіста, ні офіцера, ні городового. Монументальна фігура діда Талаша — старика, організатора партизанських загонів проти білополяків („Дрыгва“ — Я. Коласа), постаті Леополяда Гушки — сілезького ткача, який знайшов батьківщину в Союзі Рад („Бацькаушчына“ — К. Чорного), комуніста-партизана, потім директора заводу, Корнейчика („Канец дружбы“ — Крапівы), Коваля Івана Івановича, організатора селянського незадоволення в 1914 — 16 рр. (М. Линьков — „На Чэровых Лядах“), Панаса — робітника, організатора колективізації („Спалох на загонах“ — П. Галавача), комуніста-підпільника С. Будника — чудового організатора соціалістичного будівництва („Праз гады“ — П. Галавача), робітників-комсомольців

з „Напору“ А. Александровича, „Каландры“ Бровкі, „Гуты“ Кобеца,— ці образи, створені нашими письменниками, знайомі мільйонам читачів, вони живуть в їхній пам'яті, як кращі друзі і вчителі. Ці образи — кращі пам'ятники радянської білоруської літератури.

А поряд з радянською білоруською літературою, як її рідні сестри, розцвіли літератури народів Радянської Білорусі: єврейська, польська, російська, литовська. Єврейська література БСРР — один з міцних загонів всесоюзної літератури. Досить назвати такі імена, як Ізя Харік, М. Кульбак, З. Аксельрод, М. Тейф, Ц. Долгопольський, такі поеми, як „Круглі тижні“, „Мінські болота“, „Чайльд Гарольд з Десни“, „Зельменяны“, „Шолк“, вірші про Червону армію, досить указати на те, як образ „торговця повітря“ — героя дореволюційної єврейської літератури — замінюється в літературі образом кваліфікованого робітника, колгоспника, червоноармійця, як зникає традиційний равін, як створюються типи нових знатних людей, — щоб відчуті цей ріст братньої єврейської літератури. Те саме треба сказати про поеми польського письменника Ковальського, про повісті Романовської і інших наших польських і литовських товаришів.

* * *

Минуло п'ятнадцять років з того дня, коли над червоною столицею Радянської Білорусі назавжди піднісся червоний прапор. За ці п'ятнадцять років трудящі Радянської Білорусі завоювали орден Леніна — завоювали почесне право бути першими серед перших. Завдання нашої літератури — бути гідною орденоносної республіки та її комуністичного керівництва, бути гідною сестрою в сім'ї радянських літератур великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, бути гострою зброєю в руках великої партії Леніна — Сталіна в боротьбі за комунізм.